ГОРАНА ТОНЧЕВА

ПОТЪНАЛИ ПРИСТАНИЩА

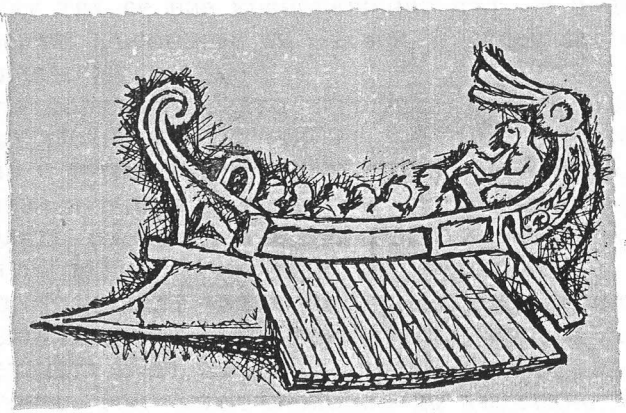

1964

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

Скици: *инж. А. Беджев*

IV 17554
Дн 3378/64
ПРОВЕРКА 2004
ДЕПОЗИТ

НА БРЕГА

Лежиш върху нажежения пясък. По тялото ти щипе приятно морската вода. Морето шепне до тебе и те милва с пръските на вълните си. Наоколо чуваш глъчката на къпещите се. Над тебе е дълбокото синьо небе с бели пухести облачета по него. Варна е простряла на изток красивите си плажове. Сред зеленината се очертават нови и красиви почивни домове и вили, кацнали върху самия морски бряг. Между тях се вие крайбрежният път. В далечината се белеят хълмовете на Балчик, а далеч зад него се мержелее Калиакра.

На хоризонта бавно изплуват белите платна на лодка. Но не, струва ти се, че това не е лодка, а кораб с извит нос и много гребла. Той приближава, навлиза в залива. И като че ли чуваш ударите на греблата, отмерените подвиквания на надзирателя на робите-гребци, приковани за седалките с вериги. Сред този шум едва се прокрадват стоновете на робската неволя. Под платната на кораба се мярка облечената в дълга бяла дреха фигура на елина-търговец. Той може спокойно да въздъхне — опасностите на бурния Евксински Понт (Черно море) са вече зад гърба му.

Корабът носи в корпуса си остродънни амфори, пълни с кехлибарено дървено масло, искрящо мало-

азийско вино и колофон, парфюми в малки красиви стъклени и глинени съдчета, пъстроцветни платове, бронзови съдове, украсени с релефни изображения, красиви мраморни и дървени саркофази (ковчези), мраморни релефи и статуи, рисувани чернофирнисови вази. Тези стоки той носи в Одесос, големия пристанищен робовладелски град-държава, основан още през 570 г. пр. н. е. от смелите гръцки колонисти от малоазийския град Милет. Силата на този град била в морето и плодородието на земята, обитавана от съседните тракийски племена.

Презморската търговия дала възможност на града да се закрепи, да завземе много от земята на траките и да се разцъфти. И ето корабът навлиза навътре в залива и бавно заобикаля високите брегове, върху които се издигат белите крепостни стени на Одесос, изградени от големи, добре огладени варовикови блокове. Той завива край височината, върху която се откройват красивите фасади на светилища. Едното от тези светилища е посветено на Хероса и Бендида, главните тракийски божества. Тук той спира за малко, може би за да съобщи откъде идва и какво носи.

Корабът продължава своя път, той трябва да пристане на сигурно място, а то е почти в дъното на залива. Минава край вълноломната стена. Веригите заскриптяват и тежката оловна котва се забива в пясъчното дъно на пристанището. Елинът е желан гост за одесоските търговци. Те идват до кораба му с лодки. Започват шумни разговори и спазаряване. Те ще получат стоката му срещу златно тракийско жито, мека вълна, кожи, доброкачествен дървен материал, здрави роби тракийци. И това ще бъде с голяма изгода за тях. Така е било може би някога...

А сега, какво е сега? Какво е останало от стария Одесос? Какво се крие под блесналата синева на морето?

— „Нося ви привет от вековете“ — зазвучаха в ушите ми думите на работник от корабостроителния завод „Георги Димитров“ и усмихнатият му образ изплува пред очите ми. Той носеше в двете си ръце цели амфори с издути гърла. По стените им, от вътрешната страна, още личаха останките от дървено масло. Тези амфори бяха първите от о-в Хиос, които постъпваха във Варненския музей (фиг. 1). Намирането им до Одесос показваше, че през VI век пр. н. е. градът вече е водил търговия с о-в Хиос. Това е било преди 2600 години.

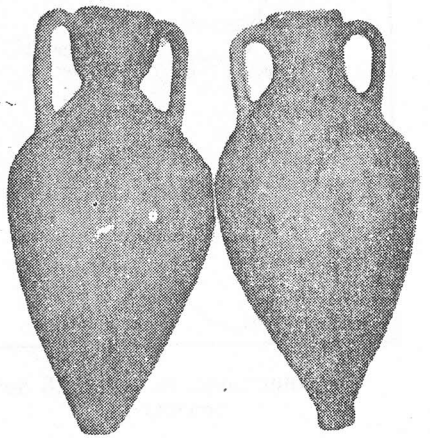

Фиг. 1. Амфори от о-в Хиос

Още много пъти ни споходи нашият сътрудник от завода. Носеше ни амфори от елинистическата, от римската, от ранновизантийската епоха. Моряците от драгата му разказали, че извадили тези съдове в канала на около 100—150 м източно от завода, на дълбочина от 3—5 м и всички били намерени поотделно.

Моряк от драгата донесе къс мрамор, увит във вестник. Сложи го на бюрото ми, като че ли поставяше книга или някакъв друг предмет. От мрамора ме гледаше младеж. Къси къдри обкръжаваха лицето

и се подаваха под шлема му. Лявата си ръка беше сложил с елегантен жест зад тила. Той беше поел въздух и надул бузите си, за да зазвучат чудни мелодии от духовия инструмент, захапан от полуразтворените му устни. Чудна красота и безгрижна младост лъхаше от образа му. Тази мраморна плоча е била част от саркофаг. По-рано бяха намерени още няколко фрагмента от същия саркофаг. Върху два от тях се виждаше изваяната с голяма вещина фигура на красив ефеб (младеж), препасан с меч и с шлем на главата. Той поема от фигурата срещу него високо копие. (фиг. 2). „Войнишка клетва“ — така се определя сюжетът на тази сцена — клетвата, която полагали ефебите-войници, завършили военната си подготовка. Този саркофаг е бил донесен от Мала Азия за някой богат одесоски робовладелец, живял през епохата на римското владичество.

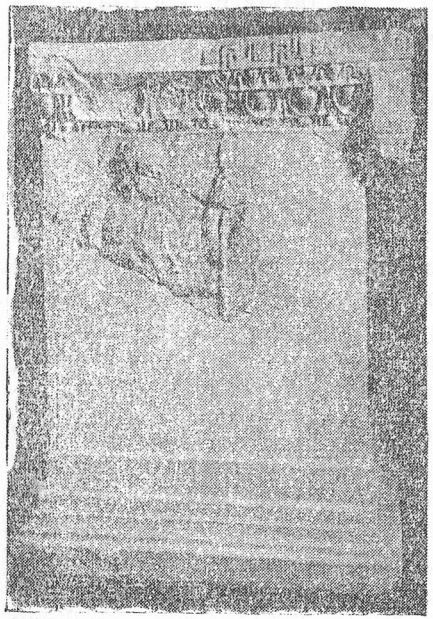

Фиг. 2. Фрагменти от „ефебски“ саркофаг

Амфорите и фрагментите от саркофаг бяха намерени на едно място. В античността тук се намирал краят на залива и е било най-спокойното и запазено

от ветровете място. Вероятно тук е било пристанището на Одесос и тези амфори и фрагменти от саркофаг са били изпуснати от кораби или пък са били товари на потънали кораби (фиг. 3).

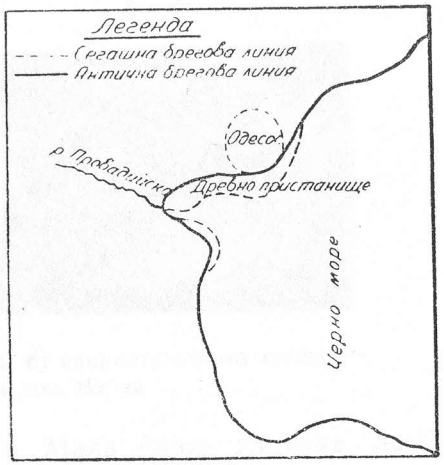

Фиг. 3. Скица от пристанището на Одесос

Лежа още на пясъка. Пред очите ми изплува силуетът на Аспаруховия мост. Но какво шуми и бълва дим от големия си комин недалеч от него? Това е дълбачката, която разширява и прави по-дълбок канала. Тръгвам по брега и се доближавам до нея. Махам с ръка, за да дойдат да ме вземат с лодка. Посрещат ме изчернени, усмихнати лица. Показват ми материалите, намерени в пластовете под водата и извадени на повърхността от кофите на дълбачката: тухли, керемиди и монети от римската епоха, фрагменти от елинистически, римски и византийски амфори. На това място по-късно се спуснаха и леководолази. Те установиха, че на 2—3 м дълбочина се откриват части от стени от добре одялани камъни, между които има и тухли.

Не бе много отдавна, преди година-две, отново заработи машина в канала. Тя трябваше да разшири Сухия док пред Варненския корабостроителен завод. И отново среща с миналото. Но сега работата беше много по-продължителна и находките по-много-

бройни и интересни. Обърнахме се за помощ към леководолазите. В ранна августовска утрин за голямо учудване на моряците от дълбачката на брега се появиха четирима младежи с акваланги (апарати, пълни със сгъстен въздух) на гърба. Трябваше да се кръстоса подводният терен, издълбан от дълбачката и смукачката, и да се види какво е станало на повърхността му. Да се види. . . но водата беше много размътена от машината и освен няколко тухли и фрагменти от стари гърнета нищо друго не можа да се види и намери.

Спуснахме се малко по-далеч — в канала пред пристана на ДОСО. На това място дъното беше равно, само някой камък нарушаваше еднообразието му. Навлязохме в пространство, обрасло с водорасли, неравно, покрито с много камъни. По тях бяха полепени много от охлювите рапани. В полумрака те изглеждаха като чудни сивокафяви кактусови растения. Със сила успях да отделя от камъка три немного големи рапана. Започнах да чувствувам дишането си затруднено. Посочих със знак на другаря си, че трябва да излизаме, но той, увлечен в събирането на рапани, се забави. Едва издържахме липсата на въздух. На повърхността с облекчение и наслада вдъхнахме дълбоко свежия, животворен въздух.

От по-нататъшни подводни археологически проучвания на това място се отказахме. Оставаше само да следим работата на смукачката и да събираме материалите, попаднали в нея. Станахме постоянни гости на машината. Обяснявахме на моряците предназначението на археологическите материали, епохата, към която принадлежат, произхода им, а те ни даваха сведения кои находки излизат от по-дълбоко, кои от по-плитко, къде машината попада на

материали и къде нищо не се намира. Установи се, че от долния пласт излизат материали от елинистическата епоха: амфори с печати от о-в Тасос (фиг. 4)

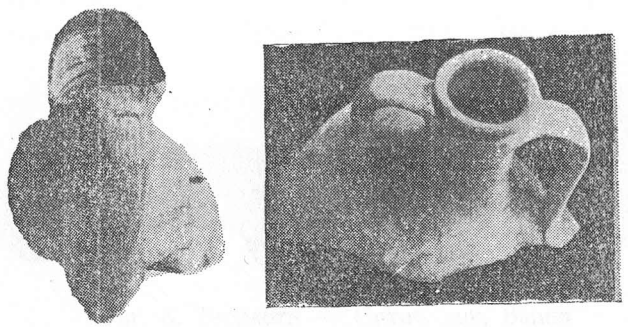

Фиг. 4. Амфори с печати от елинистическата епоха — Сухия док, Варна

и Хераклея Понтийска в Мала Азия, глинена лампичка, покрита с черен фирнис, много фрагменти от съдове с една и две дръжки, покрити изцяло или само украсени с пояси от черен фирнис (фиг. 5). Една от най-хубавите находки беше главата от теракота (глинена статуйка от печена глина) на жена (фиг. 6).

Доста много бяха и материалите от римската и ранновизантийската епоха, които излизаха на поплитко. Почти всеки ден екипажът на машината изваждаше ранновизантийски амфори, съдове с една дръжка (фиг. 7), питоси (кюпове), монети и др. В този пласт бе открит и фрагмент от оброчна плочка с изображение на тракийския бог Конник — главното божество на траките.

Един ден намерих почти всички моряци струпани на палубата. Те разглеждаха току-що изваденитe три глинени плочи и правеха различни предположения за написаното върху тях. Едната представлява-

ше фрагмент от керемида, от която беше запазена и малка част от единия страничен ръб. Върху нея се забелязваше надпис с редове, написан с черна боя, доста нечетлив и на места изтрит.

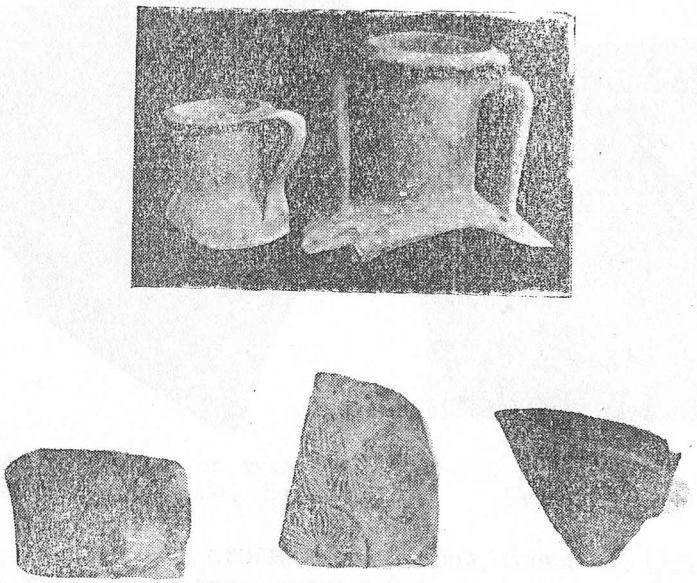

Фиг. 5. Съдове от Сухия док, Варна

По-късно от тези части на надписа, които беше пощадило времето, можа да се разбере, че той представлява списък на купувачи, които са взели на вяра риба. Той е бил написан от рибопродавец, вероятно не много грамотен, ако се съди по граматическите грешки и лошото изписване на буквите. Рибата е вписана в списъка на бройки. Един от купувачите, Лефтер, вероятно се е издължил, защото неговото име е задраскано (фиг. 8). Върху другата

керемида беше издраскан надпис, между който можеше да се прочете името Вари (фиг. 9). Третата беше фрагмент от тухла с правоъгълен печат с едно-

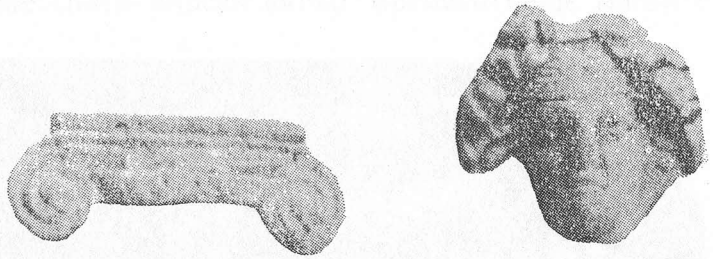

Фиг. 6. Теракоти — Сухия док, Варна

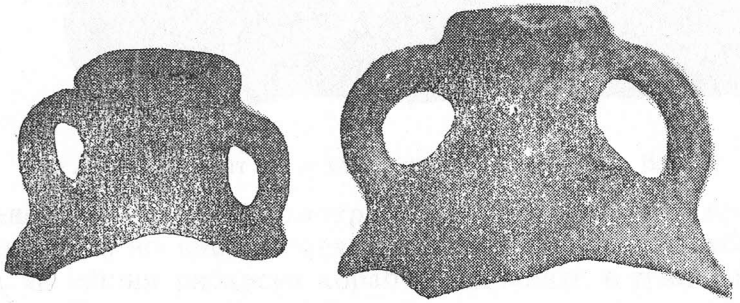

Фиг. 7. Ранновизантийски амфори — Сухия док, Варна

редов старогръцки релефен надпис Χρυσίωνος, вероятно името на производителя-грънчар (фиг. 10).

Но защо излизат на това място толкова много материали? Още преди няколко десетилетия Шкорпил, един от най-старите археолози в България, предположил, че тук някога е имало „тракийски" град. Сега, след като машината проникна в пластовете под водата, може да се твърди, че тук е имало доста голямо селище, което според досега наме-

рените находки е съществувало от елинистическата до края на ранновизантийската епоха — близо десет века. Но какво е било името на този град?

Фиг. 8. Фрагмент от тухла с надпис — Сухия док, Варна

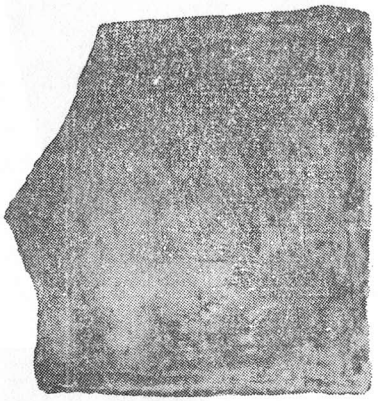

Фиг. 9. Тухла с надпис — Сухия док, Варна

„Българите стигнали до Варна, близо до Одесос" — така разказва византийският писател Теофан. От сведенията му се разбира, че Одесос и Варна са имена на две различни неща. По-рано се смяташе, че Варна е име на река, и то вероятно на Провадийската река. След откриването на тези нови материали може да се предположи, че Варна е било името на този град, на който попадна дълбачката. Вероятно неговото име било възприето за име на средновековния град, възникнал над останките от античния град Одесос.

Пред очите ми изплува фигурата на капитан Гаро. Такъв образ трудно се забравя. Висок, широкоплещест, с черни, навъсени вежди, с лице, обрулено от морския вятър, със закачлива усмивка на уста — истински морски вълк.

„Извадихме тези амфори през март 1963 г. Духаше силен морски вятър. Времето беше много сту-

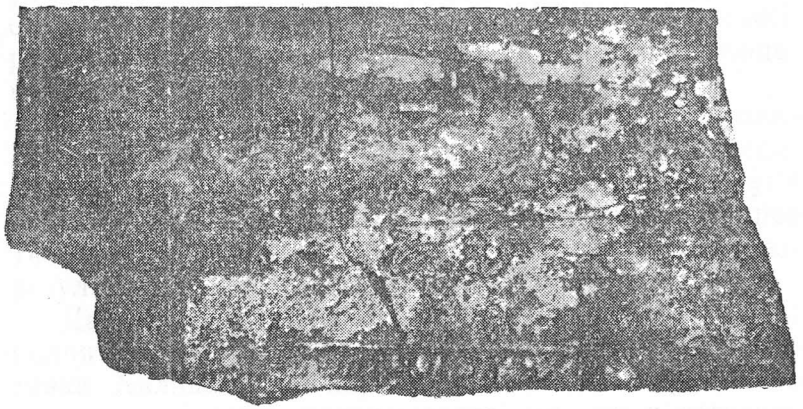

Фиг. 10. Фрагмент от тухла с печат —Сухия док, Варна

дено и ръцете ни, намокрени от морската вода, премръзваха, но ние се заехме да приберем на палубата на нашия рибарски кораб попадналите в трала амфори. Това са ценни работи, но ние не знаехме, че те са важни за науката и са обществена собственост" — чувах отсечения му, дълбок глас. Той беше украсил двора си с една красива амфора, подарък от бога на морските дълбини Нептун, и с неохота се раздели с нея.

Понякога и други рибари ни правят подаръци във вид. . . на амфори. Те ги хващат в своите тралове най-често пред нос Галата и нос Емине (фиг. 11).

Един ден те съвсем ни изненадаха. Съобщиха ни, че имат богат улов на амфори. На другия ден

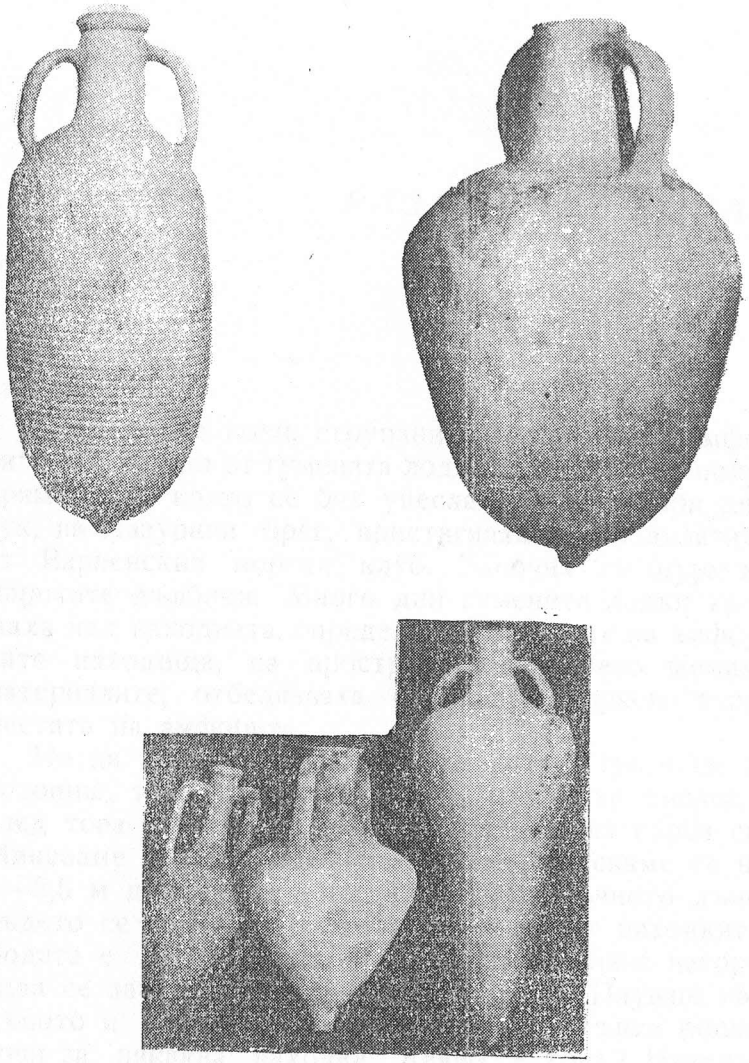

Фиг. 11. Амфори, намерени под водата край с. Галата и Холандския кей, Варна

се озовахме във Варненския рибен център. Още от вратата ни лъхна миризма на риба и смола. Рибарските кораби, закотвени в малкия кей, се виждаха

отдалеч. Рибарите ни предадоха калните, покрити с мидени черупки амфори. Но... започна спор за една амфора, пълна догоре с мазнина от животински произход. Някои от рибарите не искаха да я дадат. — „Такава хубава мазнина, какъв чудесен сапун ще стане от нея“ — такива бяха практичните им съображения. След дълги увещания тежкият и скъпоценен товар беше отнесен.

Било доста отдавна. С малък военен катер археологът Шкорпил отишъл във Варненското езеро недалеч от сегашния хлебозавод и там с железни куки се опитали да открият останки от загиналите през 1444 г. владиславови войници. Търсенията били безрезултатни.

Да, много от миналото на крайбрежието ни е под вълните на Черно море и то ревниво пази неговите тайни. Хилядилетия наред човекът се е стремял да овладее не само повърхността му, но и неговите дълбини. Но това стана истински възможно в нашия век с изнамирането на акваланга, маската, шнорхела и перките. Подводният спорт започна да се практикува от мнозина. Той дойде в помощ и на археологията. И като че ли е правило: големите открития стават не от специалисти, а случайно.

Откриването на кораб под водата във Варненския край, по-скоро първият товар на потънал кораб, бе открит също случайно. Той бе намерен от курсанти от Военноморското училище, когато са правили леководолазни упражнения край Лазурния бряг срещу град Варна. Те видели, струпани едни до други, интересни съдове, различни от съвременните — със заоблени или конусовидни дъна с две високи, извити дръжки. Беше необходимо на мястото на находката да се направят системни подводни археологически проучвания.

2. Потънали пристанища

РАЗБИТИЯТ КОРАБ

„Намерихме нови, струпани на едно място амфори“—ми викаха от гумената лодка. Сепнах се от полудрямката, в която се бях унесла. Преди четири дни тук, на Лазурния бряг, пристигнаха леководолазите от Варненския морски клуб. Започна се щурм на морските дълбини. Много дни гумените лодки кръжаха над находката, определяха размерите на амфорните находища, на пространството, което заемаха материалите, отбелязваха с маркери (коркови тапи) местата на амфорите.

Но да слезем и ние под водата. Преди да се потопиш, тежината на акваланга сякаш те смазва, а след това като че ли нищо не усещаш на гърба си. Минаваме края на скалистото дъно, спускаме се на 2—2,5 м дълбочина и достигаме до пясъчното дъно, където се намират по-голямата част от находките. Водата е доста мътна. Повдигнеш ли глава нагоре, едва се забелязва водната повърхност. Плуваш над дъното и зрението ти е напрегнато. Тънка нишка сочи за някаква находка. Какво е това? Някакъв черен, тънък, висок силует е пред нас. Доближаваме го. Пред нас се очерта четирирога котва. Но не бива да се бавим много пред нея. Спътникът ми прави знак да продължаваме. Въздухът ни е малко и трябва да го пестим.

Продължаваме да плуваме над самото дъно. На това място то е почти равно, само тук-там се забелязва по някой камък. До един от тях се мярна някакъв предмет от глина. Вземам го в ръка. Да не повярваш на очите си! Това е античен глинен светилник — лампичка, украсена отгоре с розета (фиг. 12).

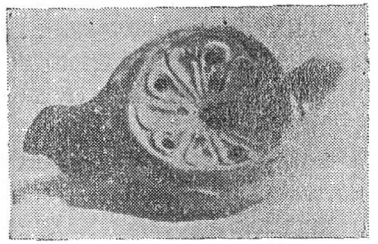

Фиг. 12. Лампичка — Лазурен бряг, Варна

Попаднала на дъното на морето, тя векове наред е стояла край камъка, измърсена и полепена с мидени черупки. Но нека я разгледаме на повърхността — там ще имаме много време за това.

Продължаваме нашата археологическа разходка под водата. Около нас в полумрака се мярна стадо светлосиви рибки. Те не се страхуват от нас — двете черни, непознати животни. Съзираме заровен в пясъка глинен съд. От него се вижда само една ивица. С общи усилия се опитваме да го измъкнем от пясъка. Започваме да ровим с ръце около него. Водата се размътва. Не го виждаме, само го напипваме с ръце. След дълги усилия вече е в ръцете ни — това е част от тялото на съда, набраздено с водоравни пояси. Недалеч от този съд се виждат нишките на много маркери. Като че ли са стъбла на някакви чудновати кафявочервеникави растения. Доближаваме се. Тези нишки са завързани за дръжките на големи амфори — антични съдове с две дръжки.

Находката е важна, тя трябва да се нанесе на плана и тогава предметите да се извадят на повърхността. Отбелязваме само разположението на амфо-

рите една към друга. Спътникът ми започва да трепери. Прави ми знак за излизане. На мене никак не ми се иска да се разделя с чудната картина на морското дъно. Но дишането ни се затруднява — въздухът в апаратите е вече на привършване. Идват и от лодката да ни приберат.

Последен поглед и... нагоре към слънчевия бряг. На брега всички леководолази ни заобиколиха. Разпитват ни какво сме видели, какво сме намерили. Изваждам тържествено лампичката от трикото си. Но... намериха се много скептици. Та те толкова пъти са минавали през това пространство. Дали не е взета от музея? Не можеше да бъде лъжа, че тя е извадена от морското дъно. Белите налепи по нея отхвърляха всяко съмнение. Тя е стояла векове под водата. А преди това с нея са си служили, осветявали са помещенията си нощем.

Нека да влезем още веднъж под водата. Септемврийски дни, а водата е още топла. Над главите ни се виждат черната сянка на гумената лодка и силуетите на подсигурителите. Движим се в полумрак. Достигаме до вълноломна стена. Заобикаляме я и се движим край нея по посока към брега. Тук-там между големите скални маси се виждаха най-вече в горната част на стената и редица дребни, дялани от човешка ръка камъни. И какво ли нямаше край нея: като се започне от фрагменти от антични амфори, гърнета от турската епоха и други стари съдове и се свърши със счупена дамаджана, железен обръч от буре и... скъсан гумен цървул.

Между водораслите, с които са обрасли камъните, любопитно подава само предната част на тялото си някой рак. Стада от малки рибки от време на време минават покрай нас. Някакъв жълтокафяв предмет привлича вниманието ни. Сред камъните

лежи почти изцяло запазена антична амфора. Повдигаме я. Тя е страшно тежка. Пълна е с тиня и раци пустинници. Те живеят в черупките на охлюви, за да запазят голото си тяло. Може би чувството за по-голяма сигурност ги е завело до тази антична амфора и в нея са намерили още едно сигурно убежище. Ние ги изтърсваме от амфората, заедно с тинята в нея и се опитваме да я вдигнем, след като на мястото ѝ сме пуснали маркер. Хващаме посолидно амфората за двете дръжки и продължаваме да се движим около стената.

Но трябва вече да се разделим с подводния свят — въздухът ни свършва. Тенчо, моят спътник, ми прави знак, че трябва да се издигаме. Два метра, метър и ето ни на повърхността. От лодката вземат трофея ни — амфората — и апаратите и ние поемаме с плуване към брега. Почиваме на топлия пясък, а пред очите ни е все още красивото дъно със своите тайни.

Почти цял месец лодките ни кръжаха на това място. Установи се, че вълноломната стена върви перпендикулярно на брега и е дълга около 250 м. От водната повърхност се намира на 2 — 2,5 м дълбочина, а от пясъчното дъно към повърхността се издига на 4 — 4,5 м. Височината ѝ не е еднаква навсякъде. Напречното ѝ сечение е като сечението на заоблена купа. Общо взето, тя има неправилна форма с нападали около нея неправилно одялани камъни. В горните части на вълноломната стена се намират добре одялани с немного големи размери камъни, което показва, че тя може би е била по-висока и подводният терен на това място е хлътнал. Стената има посока север — юг. По този начин тя разбива основната сила на вълните, образувани от духането на североизточните ветрове (фиг. 13).

Такива съоръжения съществуват и сега. Друг подводен вълнолом бил намерен под фара на нос Галата. Той има почти същата посока север — юг.

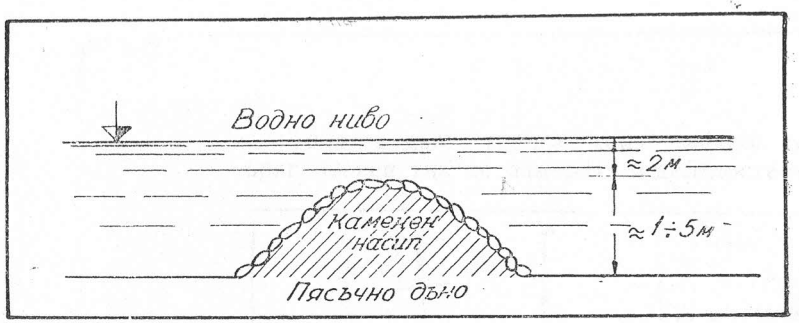

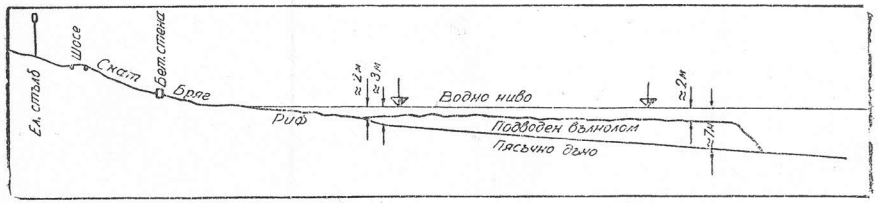

Фиг. 13. Подводен вълнолом — Лазурен бряг, Варна, напречен и надлъжен разрез

Направен е от големи неправилно одялани камъни и има почти същата форма, както вълноломната стена край Лазурен бряг (фиг. 14). Тук през 1960 г. при тралене бе намерена от рибарите антична амфора. Недалеч от вълноломната стена бяха открити около 380 амфори, между които петнадесет изцяло запазени (фиг. 15).

На едно място бяха намерени тънкостенни, немного големи по размери амфори. От тях бяха намерени повече гърла с двете дръжки и дъно. Те

имат цилиндрично тяло, набраздено с плитки, хоризонтални ивици, заоблено дъно, с малка полусферична вдлъбнатина в средата и две плоски, малки дръжки. Глината, от която са изработени, е получила след изпичането на съдовете сивожълтеникав цвят. Тя е обилно примесена с кварцови зрънца. Съдовете са крехки и лесно се чупят (фиг. 16). В две дъна от подобни амфори се намериха останки от колофон, което показва, че в такива амфори са превозвали колофон. От вътрешната страна на стените им, по гърлата и от външната страна се забелязват кафявожълти петна, вероятно също останки от колофона.

Фиг. 14. Скица на подводен вълнолом — с. Галата, Варненско

Доста много на брой са амфорите с големи размери и дебели стени. На височина те достигат на 1 м. Двете им дръжки имат по лицевата си повърхност отвесни, плитки набраздявания. Тялото им е украсено с плитки, вдълбани, хоризонтални пояси.

Дъната им са заоблени с малък издатък в средата (фиг. 18). Върху повечето от тези амфори има надписи, нанесени с тънък, остър инструмент върху шиите. Те означават вероятно името на грънчаря или на производителя на съдържанието на амфорите. Върху шията на една от амфорите има вдълбан печат във форма на кръст. „Богородица да е на помощ на начинанието на този" — така гласи старогръцкият надпис на печата.

Това са двата главни типа амфори от Лазурен бряг. Освен тях се намериха и дебелостенни амфори

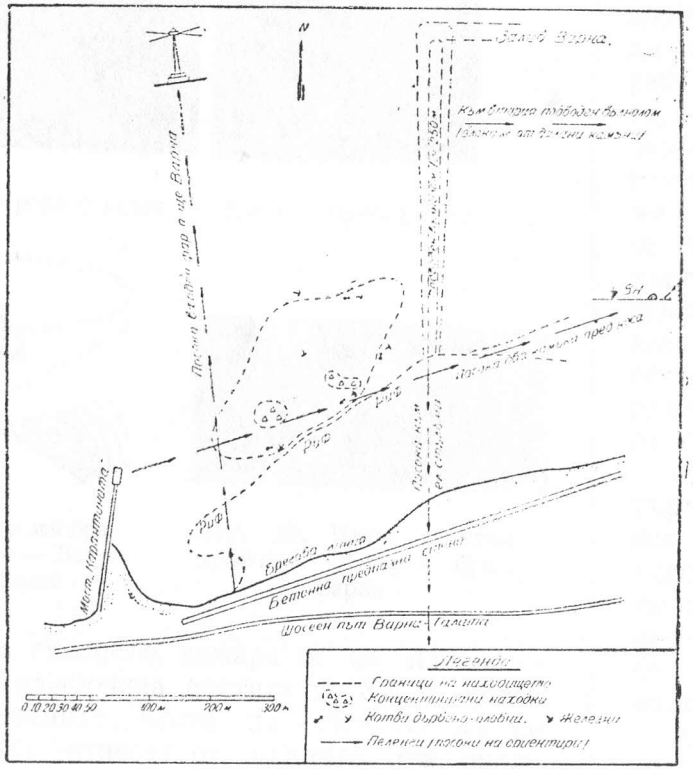

Фиг. 15. Скица на амфорното находище — Лазурен бряг, Варна

с конусовидни дъна, съдове, наподобяващи на днешните делви, с широки устия и две малки, прилепени дръжки, амфори с високи шии и удължено и при-

стиснато в средата тяло. Интересни са малките амфорки за парфюми, изработени от глина, добила след изпичането им кафяв цвят и примесена обилно със слюдени люспи (фиг. 17).

Сред амфорите бяха намерени и много паници, покрити с червен лак и украсени с орнаменти от вдлъбнати чертички.

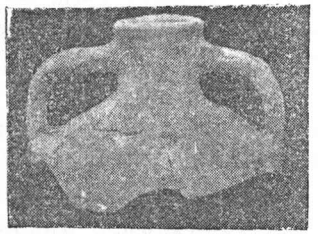

Фиг. 16. Амфора с останки от колофон — Лазурен бряг, Варна

Фиг. 17. Амфорка от Лазурен бряг, Варна

Една от паниците е покрита с червен лак и украсена с изображения на делфин (фиг. 19). Имаше и фрагменти от чаши с една малка, плоска дръжка (фиг. 20).

Малко на брой бяха фрагментите от питоси (кюпове), в които се съхранявали зърнени храни или вода. Освен това бяха намерени и парчета от бронзова пластинка и от дървена греда, силно проядена и добила чернокафяв цвят.

Струпването на толкова много амфори на едно място, почти всички от едно и също време и откриването на част от греда сред тях, дават основание да се смята, че на това място бил разбит кораб.

Находката може да се отнесе към края на IV или началото на V век от н. е. По-големи останки от кораба не бяха намерени, тъй като на това място

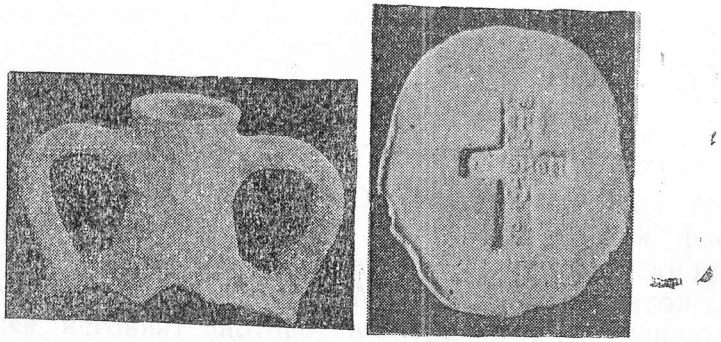

Фиг. 18. Амфора с печат — Лазурен бряг, Варна

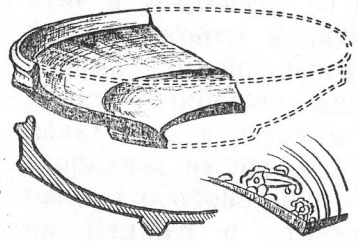

Фиг. 19. Паница с изображения на делфини — Лазурен бряг, Варна

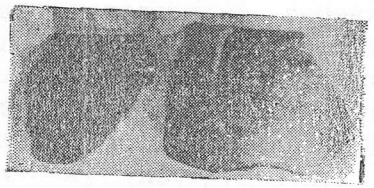

Фиг. 20. Чаши с една дръжка — Лазурен бряг, Варна

морското дъно е скалисто, намира се на плитко — най-голямата му дълбочина достига до 8,5 м, което спомогнало дървените части да изгният, да се разпаднат и да се отнесат от вълните. На около 100 м от брега под водата се простира риф, след който дъното изведнъж се снишава с около 2 — 3 м. Твърде е възможно корабът да се е разбил при бурно време на края на този риф. Находките бяха намерени именно там — на границата на скалистото и пясъчното дъно. Лампичката, паниците и чашите са били вероятно части от посъдата, с която си е служил екипажът на кораба. Ако се съди по товара на кораба — амфори (тара, в която се превозвали най-вече течни стоки), — може да се сметне, че корабът е бил търговски. Колофонът, който бе намерен в дъна от амфори, показва, че в Одесос се внасял и колофон, който е бил необходим тогава за усиленото корабостроене в града. По всяка вероятност този кораб е дошъл тук от бреговете на Мала Азия или на град Византион.

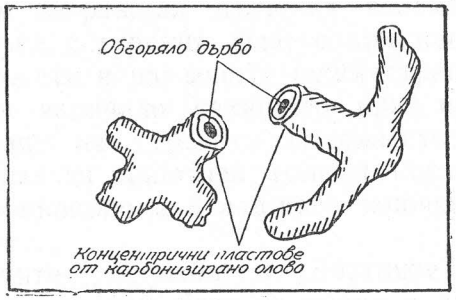

Фиг. 21. Скица на котва — Лазурен бряг, Варна

Сведения, че в Одесос са живели малоазийски търговци, дават надгробни плочи с надписи от V — VI век от н. е., върху които са издълбани имената на малоазийски преселници и науклери (предприемачи на строежи и поправки на кораби и на извършване морски транспорти). Освен това колофонът, който бил част от товара на кораба, се внасял през античността главно от Мала Азия.

Сред амфорите бяха намерени и три котви. Двете от тях са железни, с четири рога, а третата — с два рога, от олово (фиг. 21).

ОТНЕСЕНИЯТ ОТ МОРЕТО ГРАД

Беше август 1961 г. От пристанището на град Варна с катер, отпуснат от военноморския флот, тръгна малка група за подводни археологически проучвания: кап. Хараламби Амьорков, инж. Антон Беджев, неговият партньор в спущанията средношколецът Илко Щирков, Вася Амьоркова, Г. Тончева и студентката Ани Николова. В проучванията взе участие и уредникът на Каварненския музей Иван Рафаилов, който винаги беше с нас и ни оказваше голяма помощ. След като натоварихме гумените лодки и облекла, аквалангите, дюшеците, леглата, палатките, харпуните и личния си багаж, катерът заприлича на параход, спасил корабокрушенци. Сред багажа особено място заемаше ръждясалият куфар на Беджев с „такъмите" му (инструментите за ремонт).

Най-после, сърдечно изпратени от останалите леководолази, потеглихме с пожелания за „подвизи и слава". Хубава, здрава дружба свързваше леководолазите помежду им. Но и как би могло да бъде другояче. Кой би мислил или направил лошо на другаря си, който под водата е винаги готов да ти се притече на помощ, да ти даде въздух от апарата си. Катерът зави край вълноломната стена и пое за пристанището на град Каварна. Пред нас е високият

черноморски бряг. Още отдалеч се вижда потъналият в зеленина дворец Евксиноград, построен през 1882 г. Под него, в морето, се забелязва малък дървен кей, по който рядко се движи някой. А някога този удобен залив бил оживен. Здрав вълнолом се вдавал в морето и загражда пътя на големите вълни от изток. Наред с турския флаг с полумесец тук се веели флаговете и на много чуждестранни кораби. Соганлък се наричало селището край пристана. Но идва краят на турското владичество и Варна отново започнал да приютява големи кораби. Времето разрушило вълнолома и над него започнали да се гонят вълните...

Минаваме курортите „Дружба" и „Златните пясъци". В далечината високият бряг се сменя с дълбока долина — това е устието на река Батова. Малцина знаят, че основите на сградите, в които през лятото живеят пионерите от Международния пионерски лагер, са издигнати над останките от дебела, достигаща до 3 м крепостна стена. В западния край на тази крепостна стена бе открита кула — седмостенна от външна страна и кръгла от вътрешната,— използвана за грънчарска работилница.

Крепостта съществувала от IV до VI век от н. е. и носела името Кранея — същото име, което носела и крепостта, съществувала по време на римското владичество на същото място. То е запазено и в названието на близкото село Кранево. Част от северната ѝ стена продължава в морето. С нея се съединявала източната, но как са изглеждали те, е трудно да се каже: морето е откъснало голямо парче от сушата с част от останките на тази древна твърдина и сега те се намират под водата. Древните писатели разказват, че тук още преди 2300 години е имало укрепено селище. Това показва, че опасността от мор-

ски десанти на това място била схванатa още в древността и затова то е било укрепено още в най-стари времена. Крепостта край морето сигурно е имала нужда от пристан, но къде е той, къде са останките му под водата, все още не е известно.

Още от устието на р. Батова се виждат белите хълмове на Балчик. Доближаваме до него. На самия морски бряг се откройват дворецът на румънската кралица Мария, почивни домове, мелници. Навътре в морето се вдава вълноломната стена.

Не беше много отдавна, може би преди пет-шест години. Дойдох в Балчик със Соломонник, музейна работничка от град Симферопол, СССР. Трябваше да я придружа, а също така и да видя новите находки, открити в пристанището на града. Посрещнаха ни сърдечно на драгата, познаваха ме от Варна. Капитанът ни разказа, че машината попаднала на дебела, достигаща до 2,5 м стена. Кофите на машината трудно изваждали камъни от нея, но случайно в тях попаднал един камък — варовиков блок с размери: 70×50×40 см, запазен наполовина. Стената имала посока север — юг, била почти хоризонтална на новия вълнолом и навлизала доста навътре в морето.

Във Военния пристан, непосредствено до стената, драгата извадила от водата много парчета от глинени съдове. Заведоха ни до сандъка, в който моряците бяха успели да отделят материали, извадени от кофите на машината. Между тях можахме да различим много фрагменти от амфори, внесени от о-в Тасос и малоазийския град Хераклея Понтийска. Между тях имаше и много парчета от съдове, покрити с черен фирнис (лак). Те имаха форма на чаши, панички, канички, съдчета със стройно тяло и една дръжка, съдове с широко устие. Изцяло запазени

бяха само една каничка, една паничка и един кантарос (фиг. 22). Тези съдове са били внесени в Дионисопол (днешния град Балчик) през III—II век пр. н. е. от Гърция.

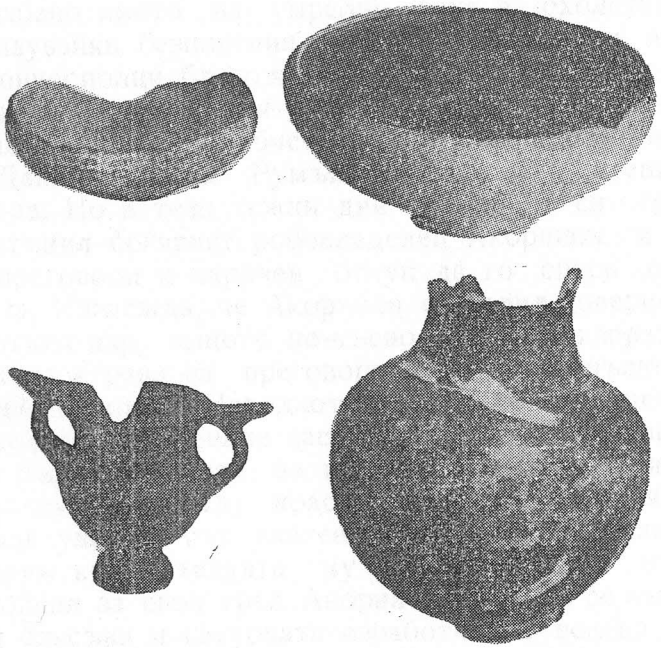

Фиг. 22. Чернофирнисови съдове — гр. Балчик

Стената, открита в морето от драгата, е вероятно част от вълноломна стена, която през елинистическата епоха вече съществувала. Тя има същата посока, каквато имат и вълноломните стени край Лазурен бряг и нос Галата. Съдовете, намерени край нея, са може би паднали от търговските кораби, дошли в пристанището на стария град.

Вървим нагоре към града.

„Много малко има на повърхността от града на Дионис — започнах аз своя разказ за миналото на Балчик. — Неизвестно кога точно градът се наричал Круной (извори), защото край него бликали изобилни извори. Но в силна буря морето изхвърлило на брега статуята на бог Дионис, богът на виното и веселието. За тогавашните жители на града това било важно знамение. Те прибрали статуята му, обявили го за свой покровител, издигнали му просторно и красиво светилище и нарекли града на неговото име. Това разказва древната легенда. Но трябва да се добави, че в античността един от главните поминъци на населението бил лозарството и това може би е истинската причина градът да бъде под покровителството на Дионис и да носи неговото име.

Често от монетите на града ни поглежда младият и безгрижен бог на виното или пък виждаме сочните зърна на голям грозд. Не знаем точната дата на основаването на града. Най-ранните паметници от града се отнасят към IV век пр. н. е. — гръцките колонисти по това време били вече господари на белите хълмове. За безопасност от близките скити те оградили най-високата тераса с дебела крепостна стена. Оттам те много често забелязвали издутите платна на чуждестранни кораби, които се приютявали в удобния пристан на Дионисопол. Той бил желано пристанище за тях — оттук те пълнели корабите си със златно жито, което в изобилие раждала Малка Скития (днешна Добруджа).

Как е изглеждал най-старият град, е трудно да се каже — времето е пощадило малко паметници оттогава. Един от най-хубавите — торсото на Дионис — сега краси залите на Софийския музей. С каква голяма вещина е предадено безгрижието и животинското у козеногия горски бог Пан, който, кръстосал

краката си, седи върху скала и оглася върховете с мелодиите от своя сиринкс (свирка). Некрополът, градът на мъртвите, на Дионисопол бил оттатък дълбокото дере. Там случайно била намерена мраморна плоча с висок, строен кантарос, под който е издълбано името на умрелия. Така в охолство, използувайки безплатния труд на робите-скити, живели дионисополци близо четири века. Но настанали тежки дни за белокаменния Дионисов град. Гетските пълчища на царя Буребист, владетел на необятни земи в Дакия (днешна Румъния) били под стените на града. Но в тези тежки дни за родния си град се застъпил богатият робовладелец Акорнион и успял с преговори и паричен откуп да го спаси от разруха. Изглежда, че Акорнион спечелил доверието на гетския цар, защото по-късно той бил изпратен от негова страна за преговори с римския пълководец Гней Помпей. Народното събрание и съветът на Дионисопол оценили заслугите му и постановили да му бъде издигната на централно място на агората (градския площад) красива бронзова статуя и да бъде увенчан със златен венец. Ние не можем да минем край статуята му и да погледнем към достойния за своя град Акорнион, нито да се възхитим на блясъка и изкусната изработка на венеца му, но бялата мраморна плоча с увековечените върху нея заслуги и награди на Акорнион все още разказва и ще разказва на поколенията за родолюбието на един дионисополски гражданин.

Но и до Дионисопол достига римският завоевател и градът е трябвало да му се подчини, обаче римското владичество се оказало благотворно за него. Той получил големи привилегии. Усилила се търговията му с чужди страни и с вътрешността. Градът се разраснал. Тясно станало пространството,

3. Потънали пристанища

заградено с крепостна стена. Той се разпрострял и на втората, по-ниска тераса и по края ѝ издигнали втора крепостна стена...

Стигнахме до сградата на пожарната команда и се качихме на едно възвишение, югоизточния край на терасата, под която се простираше дълбока долина, корито на малка река. Тук показах на съветската археоложка югоизточната кула на римската крепостна стена, от която е запазена само вътрешната облицовка на двете ѝ стени. Продължихме пътя си по стръмната, постлана с каменни плочи улица, завихме край сегашната църква „Света Троица“ и се озовахме пак на края на високата тераса. Тук бяха правени разкопки преди няколко години и беше открита по-голяма част от стената.

— ... Изглежда, че целият стръмен бряг на терасата е бил облицован с каменна стена — продължих аз своя разказ. — Ето част от тази облицовка. А за да може да бъде по-солидна, тя била усилена на много места с контрафорси (напречни каменни стени — подпори). Това е част от един такъв контрафорс, изграден от големи варовикови блокове, съединени един с друг с оловни скоби. Здрава и величествена твърдина била тази крепостна стена.

Овидий, тъжен пътник за дълго и тягостно изгнаничество в Томи (Кюстенджа), забелязва отдалеч стените и така се обръща към тях: „Поздравявам Ви, о белокаменни стени на Дионисовия град“.

Кой знае какви интересни неща се крият в земята под основите на новия град. Ето под основите на новите хали била открита гробница с триъгълен фронтон на някой известен и богат лекар. Многобройни и интересни са лекарските и зъболекарските инструменти, намерени в нея. А бронзовите съдове? — Като че ли съдовете на цяло едно домакинство са били поставени в нея. Стар и богат е бил родът на погребания. В неговото вечно жилище бил поставен и един съд, притежаван от дедите му, с изображение на сцени от Еврипидовата трагедия „Ифигения в Таврида“, вероятно творба на майстор от Гърция.

Красив и богат бил Дионисопол. На височината отдалеч се белеели мраморните колони на светилищата му. Най-просторно и красиво било светилището на покровителя на града — бог Дионис. В него се намирала величествената статуя на бога. На неговия култ служели много жреци и жрици. В религиозното сдружение, което чествувало Дионис, влизали само най-богатите и видни дионисополци. Празниците, устройвани в негова чест, били продължителни, изпълнени с тържествени жертвоприношения, величествени шествия, буйни веселби и екзалтирани танци.

До храма на Аполона се намирало светилището на Диана, богиня на лова. Там се съхранявала сребърната статуя на богинята, от която е запазена само поставката. Недалеч от тях се намирало вероятно светилището на Аполон Питийски с мраморната статуя на бога. Той е представен като гол, красив младеж, небрежно облегнат на триножник. Полировката по повърхността на мрамора подсилва мекотата и изяществото на прекрасните форми на тялото му. За съжаление главата на статуята скоро след намирането ѝ била загубена.

Управниците на града се събирали в булевтериона (сграда за съвещания). Свободните робовладелци по цял ден прекарвали под сенчестите портици на агората в пиршества и веселия край басейните на красивите си домове.

Античният град е немислим без просторни и добре украсени бани-клубове. Такива сгради е имало и в Дионисопол. Там дионисополци са можели и да се изкъпят, и да прекарат в приятни разговори, игри и физически упражнения почти целия ден. Синовете на свободните дионисополски граждани се обучавали на грамотност, военно изкуство и спорт в гимназионите и палестрите на града. Борбата и боксът били любимите спортни занимания на дионисополските младежи. Този град бил един от членовете на „общността на петте града“ — съюз между Аполония Понтийска (Созопол), Месамбрия (Несебър), Одесос (Варна), Томи (Кюстенджа) и Дионисопол (Балчик).

Задачата на този съюз била да се засилят религиозните, търговските и културните връзки между гръцките градове-държави по западния бряг на Черно море. Дионисопол също давал ръководител на този съюз, наречен понтарх. През римската епоха се разраснало и пристанището на града. Складове, лавки, места за поправки на лодки и кораби са обкръжавали брега около вълнолома. Части от тези постройки сега са отнесени от морето. . .

— А къде се е намирал средновековният град? — ме запита Соломонник. — Над античния град или на друго място?

— При изкопи за строежи не се откриват никакви следи от средновековно селище над останките от Дионисопол. Вероятно средновековният град се намирал на високата тераса „Джинни баир“ (Ехото), намираща се на запад от града. Там се откриват основи от средновековни сгради и средновековна керамика. Още много тайни от миналото на Балчик се крият под земята и водата, защото новият град се издига над руините на стария, а под

водата е все още трудно да се правят проучвания— завърших своя разказ аз.

Неусетно, в спомени за моето по-раншно идване в Балчик, катерът ни беше отнесъл недалеч от брега, на който е разположен курортът Тузлата. Върху ниския бряг около голямо тъмно блато се виждаха лечебницата и баните за лекуващите се с лековита кал. Преди много години и на това място се срещнахме с останки от миналото. Тогава тук беше пусто: имаше само просторни зеленчукови градини и единствената сграда беше тази на лечебницата. Край самото блато ми показаха три големи купа кал, размесена с многобройни фрагменти от антична керамика, които едва успях да отделя. Тази керамика била извадена от водата на блатото при прочистването и разширяването му.

Сред съдовете успяхме да открием конусовидни дъна и високи гърла с две дръжки — амфори, докарани тук от гръцки търговци от о-в Тасос, Родос и малоазийските градове Синопе и Хераклея Понтийска. Те са били пълни вероятно с вино и дървено масло. Между многобройните фрагменти от чернофирнисова керамика от III век пр. н. е. се намериха и фрагменти, покрити с черен лъскав фирнис, които се отнасяха към старогръцката епоха — IV в. пр. н. е. Тези съдове са били внесени вероятно от Гърция.

Какво се е намирало тук? Голям град или малко поселище — търговски пункт за размяна на стоки с околните скитски племена? С положителност и досега нищо не може да се каже, но търговският характер на поселението беше очевиден.

Приближаваме се до пристанището на град Каварна. Вече съвсем ясно се открояват в синьото небе белите склонове на високата тераса Чаракмана и като че ли искаха да ни кажат: „Вие, шепа хора,

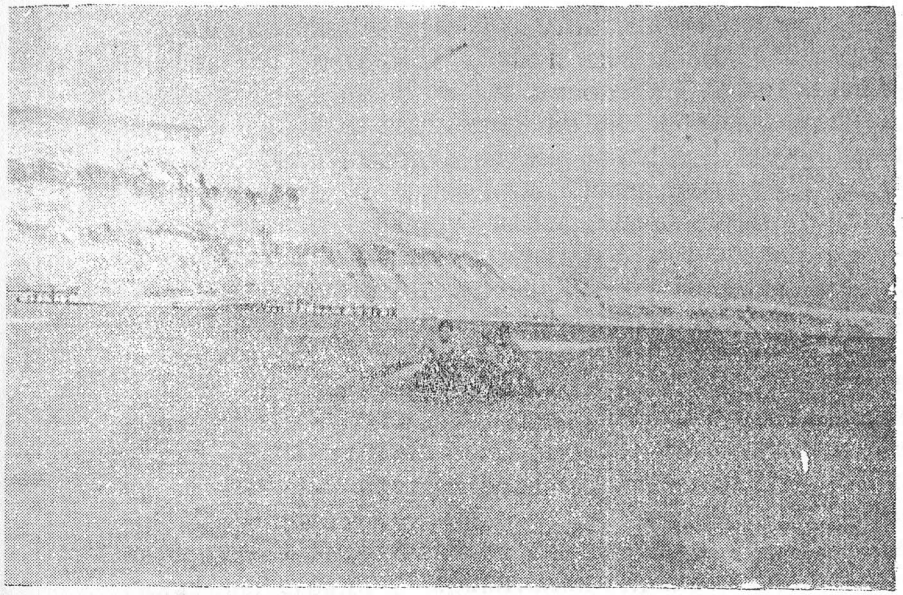

Фиг. 23. Терасата „Чаракмана“ край гр. Каварна

трудно ще достигнете до нашите тайни, ние ревниво ги пазим.“ Сега терасата е пуста и безлюдна. Само от време на време по най-високата ѝ част пробягва стадо овце, подгонени от овчаря. А някога на тази висока тераса, оградена на изток от морето, на север от стръмни склонове и достъпна само от запад, дошли скитите. Бизоне, така нарекли те своето малко селище. Колибите им били малки, със стени от плет, измазан с глина, и сламен покрив. Те обработвали примитивно плодородните ниви в долината под терасата. Ловът бил любимо занятие за мъжа. Край брега на морето те ловели риба, миди, раци. Сечивата им били от желязо, но по формата си много наподобявали на каменните.

Изкусни били жените от това селище. Те изработвали на ръка големи и малки съдове, които украсявали с налепени по тях въжеобразни пояси и издатъци. В VII—VI век пр. н. е. под селището започнали да спират чуждестранни кораби. Те привличали скитите на брега и им предлагали съблазнителни стоки. И често белият нос бил свидетел на кървави свади: въоръжените гърци успявали да пленят и да откарат в тежко робство храбрите синове на скитските племена. Но с течение на времето гърците завързали трайни и приятелски връзки със скитите, защото това било по-изгодно за техните търговски сделки.

Все по-често и по-често кораби от далечни страни спирали под Бизоне. А какви хубави работи са носели чуждестранните търговци — пъстроцветни стъклени египетски алабастрони (вазички), пълни с благоухания, стройни амфори, пълни с вино и дървено масло, многоцветни огърлици, красиви платове, скъпи метали, красиви вази, рисувани от изкусната ръка на прочут гръцки живописец, златни, сребърни и бронзови украшения, златни погребални венци.

Но защо идвали гърците тук? Какво ги привличало в тези далечни брегове? Златното жито на Малка Скития. Заради него те се излагали на опасности в бурния Понт (Черно море) и нападения на скитския бряг. Забогатял градецът. Скоро в него се преселили много гърци. За по-голяма безопасност градчето се оградило с крепостна стена. Но настанали дни на изпитания за жителите му. По стръмните склонове на терасата запълзили войските на тракийския цар Золтес. Дълга и изтощителна била обсадата на града. Накрая обсадените не издържали. Неприятелите влезли в градчето, ограбили го и го опожарили. Но градецът скоро се съвзел и отново заживял свободен живот.

„Имаше някога тук град“ — така описва мястото, където се намирал Бизоне, писателят Страбон, живял в I век пр. н. е. От думите му лъхат примирение и скръбни възпоминания за изчезналия град. Тъжна е била съдбата на жителите му. Неумолими били законите на природата. Силен, неочакван земетръс разцепил терасата, която с главоломна бързина се свлякла в морето, отнасяйки и домовете, и хората в тях. Постепенно всичко изчезнало под водата, само безмълвно се извисявала останалата част от терасата.

Но историята обърнала нова страница. Идват римляните и в тези краища и старият пристанищен и търговски център привлякъл вниманието им. Те не се заселили на терасата, а потърсили по-сгодно място — ниската долина край самото море. Край него постепенно изникнали пристанищни съоръжения, складове, сгради с хранителни припаси. Малко по-навътре от морето било и самото селище. В него от олтарите на светилищата често се разнасяли молитви за здравето и дълголетието на властвуващия император. Просторно и богато украсено било светилището, посветено на Юпитер Долихен, богът на войната, покровителят на римската военна сила. Между оброците в него се намирала бронзова ръка с изображение на бога, подарена от римския войник Юлиус.

Робската неволя продължила да се шири и сега: в един гроб, открит недалеч от селището, бил намерен скелет с пранги на краката. Много са материалите от римския Бизоне, които разказват за мирни дни и за сменилите ги вътрешни смутове и външни нападения.

Идва средновековието. Наново повдигнали поглед към високото, естествено укрепено плато. В

тези размирни години добре е било градът да е в защитено място. На терасата запушили комините на новото селище. Тук вече не се издигали високи стълбове дим от езическите олтари на светилищата, а отдалече светели металическите кръстове на църквите. Нови господари имала по това време Малка Скития. Римските завоеватели били отдавна изгонени от тази чужда за тях земя. Славянската реч звънтяла по хлебородните поля на този край. „Карвунска хора“ — такова име получила тази област, а столицата ѝ, градът върху белия нос до морето — Карвуна (Каварна). Минавали дни, години, векове. Идва краят и на този град. Турските пълчища обсадили средновековната крепост, превзели я, населението ѝ избили или отвели в плен, а града опожарили. Замлъкнала в забвение терасата. Следи от миналия живот върху нея били само едва забележимите очертания на постройки, купища камъни и тук-там парчета от стари глинени съдове.

Преди 10 години в подножието на „Чаракмана“ изникнаха няколко палатки. Три години под ред по стръмните пътеки на носа се проточваше върволица от хора. Не носеха оръжие, а лопати. Какво ще правят те на това безлюдно и безплодно място? Археолозите бяха решили да проникнат в тайните на миналото, да четат по парчетата глинени, мраморни и бронзови предмети, по частите от зидове, по монетите.

По време на археологическите разкопки от античния град се откри много малко. Къде са останките от жилищата му, каква площ е заемал той?— често си задавахме такива въпроси и напразно очите ни се взираха в блесналата синева на морето под краката ни и мисълта за бъдещи подводни археологически проучвания назряваше от ден на ден. Разбира се, задачите, които си поставяхме, бяха много

скромни: голямата височина, от която се срутила терасата, не даваше надежди културните пластове да са останали неразместени и неразбъркани. Целта на подводните проучвания беше да се проследи докъде се простират потъналите под водата части от терасата и по този начин да се определи приблизително пространството, което е заемал античният град, а също така да се потърсят под водата останки от многовековната му история.

И ето ни пред белите стръмни склонове на „Чаракмана". Спряхме край дървения кей на пристанището. Първите спущания започнаха още същия ден. Всъщност проучванията през тази година имаха ориентировъчен характер: да се установят подводният терен и условията за проучвания. Трябваше също така да се заснеме точно крайбрежната ивица, защото тя щеше да бъде базовата линия, от която щяха да се мерят местата на находките и на различните срутвания, открити под водата.

Започвахме рано сутринта и продължавахме до един часа следобяд, а следобяд се подготвяхме за спущанията на другия ден (фиг. 24 и 25). Но не мина всичко без произшествия. При третото ни спускане се появи доста силно вълнение. Катерът беше пуснал котва недалеч от мястото на проучванията, но лодката, следвайки пътя на леководолазите, беше отишла доста надалеч. На катера беше само Рафаилов. Леководолазите бяха вече на повърхността и се бяха заловили за лодката, но тя поради тежината на акваланги и хората в нея не можеше да се движи и имаше опасност да се обърне. От лодката започнаха да викат за помощ. Катерът трябваше незабавно да тръгне към тях, а екипажът му беше далеч към брега. Но по някакво чудо катерът зацепи вълните. На кормилото под широка сламена плантаторска

шапка беше застанал Рафаилов. Всички отдъхнахме с облекчение. После от него разбрахме, че той служил като моряк и разбирал от морско дело и макар и без заповед, се притекъл на помощ на лодката.

Фиг. 24. Подготовка преди спущане — Каварна

На седмия, последния ден открихме четирирога котва и част от антична стена. Стената, според рисунка върху целулоидна плочка, направена под водата от леководолазите, била висока 1,10 м и ориентирана изток—запад. Върху източния ѝ край се намирали два големи неправилно одялани варовикови камъка, а в западния била разрушена. От дъното нагоре била изградена от добре одялани варовикови камъни с размери вис. 75 см и шир. 35 см, над

Фиг. 25. Спущане под вода — Каварна

които следвали три реда тухли с дебелина на тухлата 5 см и обща дебелина на тухления пояс 30 см. Тухлите имали дължина 75 см и ширина 40 см. Дебелината, която измерили, била 1,20 м (фиг. 26).

Последните няколко дена тренировките с моряка Васил от екипажа бяха повече от забавни. След първото спускане той излезе засмян до уши и заяви пред всички, че щом се „изволни", веднага ще стане леководолаз.

Често пъти ходехме до нашите съседи рибарите и ги слушахме да ни разказват за „лешове" (места, където се закачали рибарските им мрежи), за риболова, за живота си. Вечер до късно не заспивахме в малкия катер, люляни от черноморските вълни. Така завърши работата ни тази година.

През 1962 г. нашите лодки отново засноваха под „Чаракмана". Но сега бяхме повече. Разположихме се в красива вила над морето. В хола беше материалната ни част: апаратите, гумените облекла, лод-

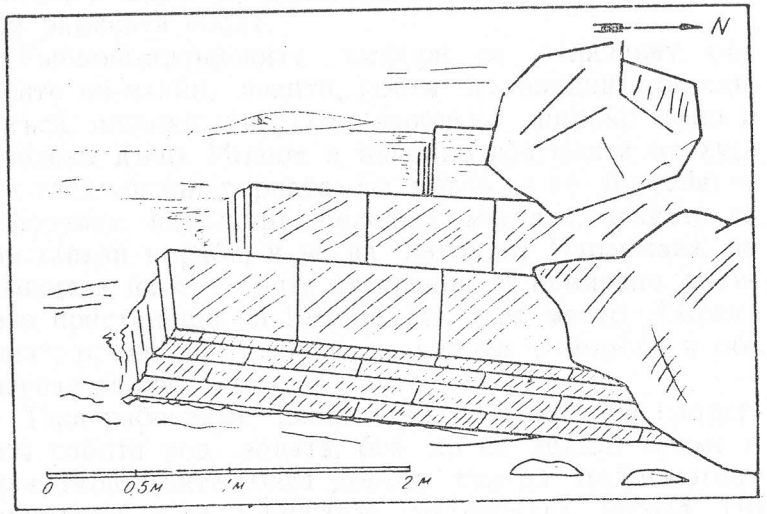

Фиг. 26. Скица на стена под водата — Каварна

ките. Между нас бяха: лекарят Антал Варро, художникът Александър Денков, Константин Стойчев, Златозара Гочева и още десетина младежи: Любен Клисуров, Тенчо Чолаков, Траян Траянов, Илия Кръстев и др.

Сутрин тръгвахме като керван. Сега лодките пренасяха техническата част до мястото на спусканията. Особено интересна гледка представляваха за каварненци облечените в неопренови (непропускащи вода) костюми леководолази. Тук под „Чаракмана" петнадесет дена се води напрегната работа: изследваше се метър по метър морското дъно. От базо-

вата линия, заснета предната година, се очертаха в морето коридори с ширина 20 м и дължина — дължината на срутените материали. В тези коридори, ограничени на повърхността с маркери, се спускаха по четирима леководолази. Единият от тях ги водеше с компас, а другите го следваха един от друг на 1,5 м. Над тях винаги беше лодката с подсигурителите. Изникналите като гъби маркери се нанасяха веднага на картата.

Така ден след ден се добиваше картина за подводния терен под „Чаракмана“. На 50—60 м от брега имаше дребни камъни, обрасли с водорасли. На много места в това пространство се намират големи камъни и пръст, необрасли с водорасли и мъх, вероятно скоро срутени. На местата, където и сега стават подхлъзвания на пластовете на „Чаракмана“, тези материали започват от самия бряг. На 100—150 м от брега подводният терен е наситен с големи, хаотично натрупани камъни, между които се намират и по-малки по размери камъни, всички обрасли с мъх и водорасли. Между камъните бяха намерени малко на брой, силно изпочупени и много често почти изцяло затрупани амфори.

Големи амфорни находища намерихме в източния край на Чаракмана, в края на струпаните материали. Тук попаднахме на пет амфорни находища. Докато при първите три амфорни находища се откриха само амфори от византийската епоха, при останалите бяха намерени амфори и от елинистическата епоха и малко от византийската. По-голямата част от амфорите са шии с двете дръжки. Най-ранната амфора може да се отнесе към V век пр. н. е. Голяма част от античните амфори се отнасят към елинистическата епоха. Някои от тях са внесени от град Хераклея Понтийска, разположен на Малоазийския бряг на

Черно море, и от о-в Тасос. Те имат конусовидно тяло, високи шии и две високи, спускащи се отвесно към тялото дръжки. Между съдовете имаше и три фрагмента от амфори с високи, тесни шии и високи, плоски, с жлеб дръжки, които могат да се отнесат към римската епоха.

Ранновизантийските амфори се отличават със своите по-малки, извити, почти дъговидни дръжки, с къси, широки шии, със заоблено широко тяло и заоблено дъно. Имаше и няколко фрагмента от турски гледжосани гърнета. Би могло да се допусне, че амфорните находища бележат местата, където са приставали кораби, и че на изток от Чаракмана, на границата на срутените материали, се намирало древното пристанище на Бизоне. На това място „Чаракмана“, преди да се срути, се вдавал в морето и образувал залив.

Така работихме девет дена. Часове на напрегната работа под водата, без да се щадят време и сили. Водолазите бяха дошли тук да подпомогнат науката, без да получават материална изгода. Но дойде бурята. Нежелана за нас и неочаквана. Морето стана сивожълто. Блъскаше се със сила в брега и не даваше да се доближим до него. Три дена. Ако първият беше добре дошъл, за да си починем, то вторият тегнеше над нас, пълен с безделие.

На третия ден се взе решение да се подпомогнат археологическите проучвания на сушата. На ската срещу „Чаракмана“ при залесяване работниците попаднали на гроб от елинистическата епоха. Намериха се кирки и лопати и леководолазната бригада започна сухоземна работа. Откриха се два нови гроба. В единия от тях бе намерена бронзова пряжка за колан и „скитски“ тип стрела. Злато не открихме, но открихме нещо по-ценно за историята — мястото,

където през елинистическата епоха жителите на Бизоне са погребвали своите умрели.

Но работата на разкопките не беше достатъчна. Всеки се опитваше да запълни останалата свободна част от времето си. Правеха се подводни демонстрации край брега, до самия плаж, вечер се разказваше за стария Бизоне или пък се правеха планове за бъдеща работа. Младежкият състав отдавна беше проучил района с оглед на нови запознанства. И като че ли да запълни времето ни дойде несчакван гост — Джеймс Олдридж със семейството си. Джеймс Олдридж, писателят и най-важното за нас — леководолазът. Наблюдавах отгоре срещата. Всичко беше непринудено, на брега на морето. Заедно с Илко Щирков те заминаха за Таук-лиман, където щяха да се спускат под водата. Няколко дни след свършването на работата ни в Каварна Олдридж пожела да се види с мен и да поговорим. В сърдечния разговор можах да разбера, че той обича подводния спорт, че нашите подводни археологически проучвания са нещо, което той не очаквал да намери в България.

— Вие нищо не пишете за своите постижения, не показвате на света какви красоти има в Черно море — с тези думи, в които имаше малък упрек, той се раздели с мене.

На другия ден нашите приятели рибарите ни поднесоха нова изненада. Открили „леш". Самите те бяха много заинтересувани от това. Той се намирал на около 12 км навътре в морето, на юг от нос Калиакра, на дълбочина 60—70 м. На това място се закачила мрежата им. Те самите бяха доволни, че могат да ни заведат на нещо интересно. Но и те поглеждаха с недоверие към морето, което още не беше се успокоило. „Най-рано вдругиден ще можем

да отидем. Към Калиакра морето е още по-лошо" — така говореха те. Всички бяха много заинтересувани. Какво ли ще излезе от този „леш"? Може би потънал кораб? Може би антична интересна котва?

На следващия ден можаха да се направят само спускания в югоизточния край на залива, пред плажа на гр. Каварна.

Вечерта местните културни дейци ни дадоха вечеря. Повечето от нас мислеха само за утрешното пътешествие. Сашо Денков два пъти изтичва до вилата, за да провери къде си е сложил очилата, които трябваше добре да монтира в маската си. Върна се, но през цялото време беше неспокоен. Никой от леководолазите не пи капка вино. На масата се доуточни планът на спусканията, групираха се и се определиха двойките, които щяха да се спускат. В първата двойка трябваше да бъдат Антон Беджев и Александър Денков с подсигурители Хари Амьорков и Траян Траянов, а във втората — Хари Амьорков и Константин Стойчев. Нашият Коско, който ни разсмиваше до сълзи и обичаше виното, не пи нито глътка. И той беше неспокоен и не му беше до шеги. Един по един тримата бъдещи герои плахо с хиляди извинения се измъкнаха и оставиха Хари и мене до късно да правим компания на нашите любезни домакини.

Сутринта рано всички бяхме на крак. Морето все още не беше се успокоило. Особено към нос Калиакра вълните станаха големи и черни. Намерихме рибарския кораб, закачихме го на нашия катер и поехме. Ето го най-после и „лешът". Но не всичко на нашия катер беше в ред. Голяма част от леководолазите заболяха от морска болест. Бяха налягали пожълтели и уморени на палубата. Здравите усилено подготвяха спущането на първата двойка. Най-напред

4. Потънали пристанища

с вже измериха дълбочината — беше 62 м. Дълбочина, на каквато никой от нашите леководолази не беше се спускал. Провериха основно маските, апаратите. Гумената лодка с Беджев, Денков, Амьорков и Траянов се замята над вълните. Стигнаха до мястото и се спуснаха под водата.

Какво ли се намира долу? На повърхността кръжеха само мехурчетата въздух от апаратите им. Близо двадесет минути са под водата, а като че ли час ги няма. Най-после се подадоха на повърхността. Голямо разочарование — долу лежала малка четирирога котва и това било всичко. Но това беше първото най-голямо дълбочинно спускане у нас и хората от ДОСО — Варна го осъществиха. Потеглихме обратно за Каварна. Така от големия „леш“ нищо не излезе.

На другия ден трябваше да се довърши подводното проучване под „Чаракмана“. Всички бяха омърлушени и без настроение. А и морето не беше съвсем тихо. Но трябваше да се завърши набелязаното проучване — на следващия ден трябваше да се връщаме. На това място, почти в края на терасата, бяха открити три нови местонаходища, от които бяха извадени малко на брой ранновизантийски амфори.

В резултат на проучванията ни се доби представа за подводния терен под „Чаракмана“. Установи се, че част от терасата се е сгромолясала много бързо и културни пластове, скални масиви и пръст се размесили хаотично. Възможността за някакви подводни археологически разкопки са изключени. Можа да се установи каква приблизително площ е заемало древното селище Бизоне. Терасата, на която е било разположено, имала неправилна елипсовидна форма, разширена в североизточната си част (фиг. 27). На това място тя се вдавала в морето и се образувало заливче, защитено от северозападните ветрове. Тук

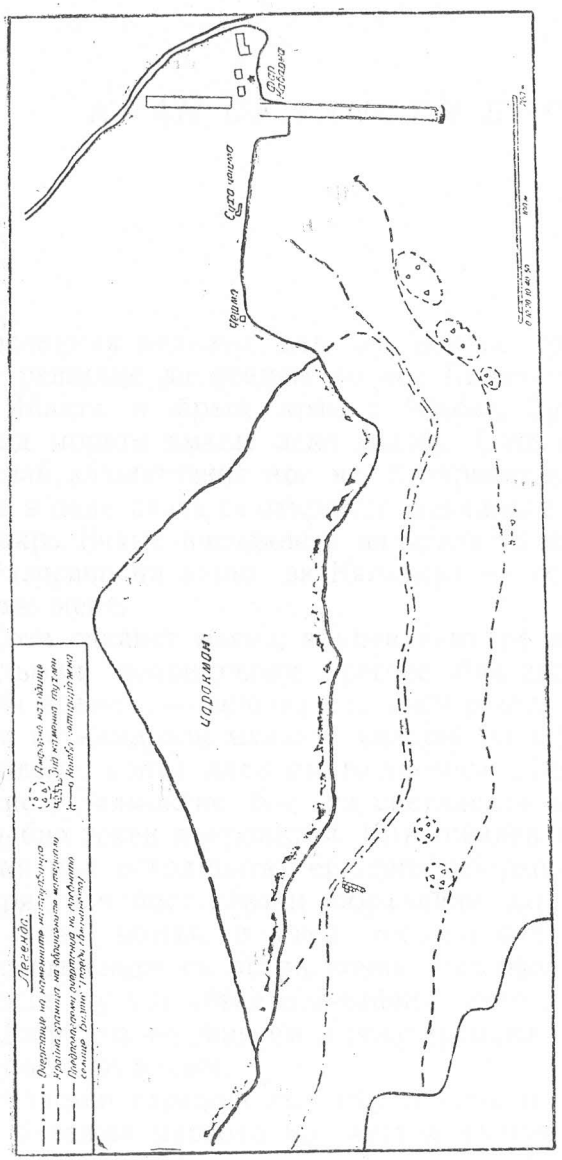

Фиг. 27. Скица на потъналите части от гр. Бизоне

именно е било естественото пристанище на античния град. В западния край на терасата, в подножието ѝ, също се намирал малък естествен пристан за лодки и кораби, който се използувал вероятно през ранновизантийската епоха.

Намерените амфори по време на проучванията потвърждават усилената търговия на това градче със страните от Егейския басейн и градовете, разположени по бреговете на Черно море. С тези подводни археологически проучвания можаха да се допълнят резултатите от сухоземните археологически разкопки, проведени от Варненския музей през 1952—1955 г. на платото „Чаракмана".

КРАЙ СКАЛИСТИ БРЕГОВЕ

В последния неделен ден от нашия престой в Каварна решихме да отидем до нос Калиакра, Тауклиман, Яйлата и брега край с. Шабла. Тръгнахме рано. Над морето имаше лека мъгла. Още щом завихме край югоизточния нос на Каварненското пристанище, в далечината се откроиха западните брегове на Калиакра. Бяхме насядали и налягали по палубата.

— Разправи ни нещо за Калиакра — се обърна Илко към мене.

— Този скалист масив, вдаден навътре в морето със стръмни, непристъпни брегове, бил заселен от най-стари времена — започнах аз своя разказ. — Край този нос се намирали малките селища на теридзите, гетско племе, които дали името на носа „Теридзис", „Теристис". Залмоксис, бог на светлината и плодородието, бил техен покровител. Кръвожаден бил този бог. Един път в годината теридзите изпращали пратеник при своя бог: давали поръчения до бога на снажен умен момък и след това го подхвърляли върху изправените си остри копия. При издъхването му жрецът му нашепвал най-тайните поръчки.

— Добре, че не живеем в тези времена — се обадиха нашите младежи.

— В тъмни страшни нощи буен огън на края на скалата бележел мястото на носа и спасявал кора-

бите от гибел. Настанали тежки дни за селищата край Понта. Лизимах, наследникът на Александър Македонски, започнал да налага тежки, непосилни данъци, да ограничава свободата им. Той натрупал безчетни съкровища. И тези съкровища той криел в пещерите край Калиакра — така разказва стара легенда, известна още в древността. Но тези съкровища и до ден днешен не са намерени.

— А може би ние ще ги намерим, като се спуснем на дъното на водните пещери — се обади някой.

— Тези иманярски желания не ви подхождат — отговорих аз. — Често пъти със варовикова плоча с издълбан върху нея много интересен надпис е поценна от обикновен предмет, изработен от злато. Такава една плоча бе намерена случайно на нос Калиакра. Невзрачен със мрамор с полуизтрит старогръцки надпис върху него. Но колко много казваше той! Някога, преди римското владичество, в днешна Южна България се създало мощно тракийско царство на одризите. Постепенно то се разраснало извънредно много и подчинило дори и гръцките градове по черноморското крайбрежие. Но до намирането на този надпис не се знаеше, че това царство наложило властта си и в този отдалечен край. Пак от надписа разбираме, че нос Тиридзис (Калиакра) бил доста отдавна ограден със здрава крепостна стена, защото Фарсалос Битюос, наместник на тракийския цар Реметалк, царувал през I век пр. н. е., поправил крепостта. Как е изглеждала тази крепостна стена, не знаем. Само намерените край носа зъбери (стреховидни блокове, поставяни на върха на стената) дават известна представа за нейната здравина и импозантност.

През римската епоха тя продължила да играе голяма роля като важен стратегически пункт на

морския път от Византион (Цариград) до устието на Истрос (река Дунав). Изглежда и по-късно, през ранновизантийската епоха, крепостта, наречена вече Акрес Кастелум, е била здрава твърдина, защото именно нея избрал като сигурно убежище византийският пълководец Виталиян, въстанал срещу властвуващия император Анастасий. . .

Вече приближихме до нос Калиакра. До брега достигнахме с лодки и по стръмната пътека зад рибарската хижа се изкачихме на високото плато. Продължих прекъснатия си разказ:

— . . . Кладенците, които виждате на платото, са били единственият източник на вода в това скалисто и безводно място. За някои от тях се разказва, че имат връзка с водните пещери в края на носа, но това все още не е доказано. Ето ни и пред останките от крепостни стени. Това са по всяка вероятност останки от средновековната крепост. Тогава носът бил наречен Калиакра, което на гръцки означава „добър“, „красив“ нос.

През втората половина на XIV век Калиакренската крепост станала седалище на феодалния владетел Добротица. По това време освен двете български царства със столици Видин и Търново край морето съществувала трета независима българска държава.

Добротица и неговият наследник Балик създали военен флот, който им давал възможност да водят самостоятелна политика. Те воювали успешно с Генуа, намесвали се във вътрешните работи на Византийската империя, а през 1374 г. корабите на Добротица стигнали чак до Трапезунд, разположен на Малоазийския бряг на Черно море. Калиакра бил едно от важните убежища на флотата на тази държава край морето. . .

Слизаме по няколко стъпала, издълбани в скалата, и се отзоваваме на края на скалата. Пред нас се откри безбрежната морска шир. Хилядолетия наред тази мощна скала е била във вечна борба с морските вълни, които с ярост са се хвърляли върху нея. Но тя гордо и величествено е отстоявала и на ударите на водната стихия, и на времето.

— „Кърк къс капусу“ нарича местното население това място — започнах отново аз, — което означава на турски „врата на 40-те моми“. След дълги борби нашата страна паднала под турско робство. Турските паши и бейове станали господари и на този край. Тогава крепостта се наричала Килагра, Гелагра, Геларе. Безмилостни и жестоки били турците към безправната българска рая. Често те откарвали млади българки и ги потурчвали. Затова и стара легенда разказва, че оттук, сплитайки плитките си една в друга, се хвърлили четиридесет девойки българки, заплашени, че ще бъдат потурчени.

Недалеч от мястото, на което стоим, е станала голямата битка през 1791 г. между руската и турската флота. Начело на руската флота бил адмирал Ушаков, който удържал победа над турците. Досега са организирани две експедиции до нос Калиакра, главната цел на които била да търсят потопените турски кораби, но те не са дали добри резултати . . .

На връщане се отбихме в хижата на рибарите. Беджев се настани на пейката край малка дървена масичка и започна разговор с един от рибарите. Ние се наредихме около тях и слушахме. Рибарят му разказа, че много често, когато кръстосвали с лодки залива, при тихо море, когато водата била бистра, забелязвали на дъното на морето парчета от глинени съдове. На раздяла го помолихме, като дойдат наши леководолази, да им покаже мястото на находката.

* * *

По-късно, през август 1963 г. рибарят изпълни обещанието си. Изпратихме на Варненското пристанище леководолазите Тенчо Чолаков, Б. Петров и В. Атанасова. Те отиваха със сътрудници от Института по рибарство до нос Калиакра. Помолих ги да се свържат с нашия познат рибар и го склонят да ги заведе на мястото, където се намират глинените съдове.

След няколко дни ме извикаха на пристанището да прибера от кораба на института два големи сандъка с амфори. Между тях нямаше нито един запазен изцяло съд, повечето бяха гърла с двете дръжки. Те са изработени от глина със сивожълтеникав цвят. Стените им са тънкостенни, имат къси шии и две малки, плоски дръжки. Телата им са цилиндрични, набраздени с плитки, хоризонтални пояси, а дъната—заоблени, с издатък или малка полусферична вдлъбнатина в средата. Този вид амфори се датират около V — VI век от н. е. (фиг. 28). Те наподобяват на някои от амфорите, намерени край Лазурен бряг до Варна.

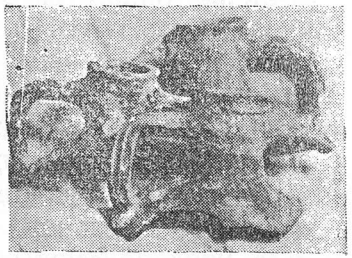

Фиг. 28. Фрагменти от амфори — нос Калиакра

Разпитах леководолазите за находката. Те ми обясниха, че местонаходището на амфори се намирало на 400 м западно от нос Калиакра, на 100 м навътре в морето, на дълбочина 5 — 6 м. Дъното на това място било тинесто и осеяно със скали. Амфорите се намирали между скалите и били струпани на пет-шест места. Тук свършва малкото заливче

от западната страна на нос Калиакра, което е запазено от северните и източните ветрове. Твърде е възможно то да се е използувало като естествен пристан в миналото. То и сега е единственото удобно място около нос Калиакра, където биха могли да пристанат лодки и кораби.

* * *

Продължихме към Таук-лиман. Скоро стигнахме до него. Намеренията ни бяха да се спуснем под водата близо до останките от стена, които се намират пред сградата за почивна станция. Повечето от нас преплуваха до брега. Две двойки се гмурнаха на посоченото място, но освен големи скални късове, обрасли с мъх, нищо друго не можаха да намерят. Вероятно останките от стена са били затрупани от падналите от височината скали. Бяхме се пръснали по близката височина, когато свирката на катера в скоро време ни събра на палубата му. Но. . . липсваха трима от групата. Напразно викахме с всичкия си глас, напразно свиреше сирената на катера. Никой не се явяваше. Въпреки протестите ни капитанът даде заповед за тръгване. Бяхме много огладнели и обедът ни се услади.

— Каква беше тази стена на Таук-лиман? Да не беше нова? И защо се казва тази местност Таук-лиман? — започна разговор с мене Андрей, един от моряците. Бях ходила на Таук-лиман няколко пъти, обичах това красиво място и макар и да бях уморена, започнах отново да разказвам:

— Таук-лиман, или Кокоши залив — така нарича местното население малкия и красив лиман, който се намира на десетина километра северно от нос Калиакра, — е бил наречен така, защото често през бурните зимни дни приютява морските кокошки. Под това име сега е известна и цялата местност на юг от заливчето. Тук сушата се спуща към брега на три тераси. Останки от селище се забелязват на платото. Тук се намират фрагменти от глинени елинистически и римски съдове, очертания на стари зидове.

Минали векове. В нашите земи идват римляните и скоро долу край морето се издигат дебелите стени на крепост. Част от тази дебела стена в западния си край се губи под водите на малко заливче, същата стена, край която ние се спускахме преди малко. Трудно би могло да се каже как е изглеждала тази крепост, какви са били сградите в нея. Почти всичко от нея сега е скрито под земята. От двете ѝ страни се забелязват правоъгълни пространства, оградени със стени, строени от недобре одялани камъни, споени с червен хоросан. Сред храстите, с които са обрасли, се намират орехови дървета, диви череши, ябълки, круши. Много често се разпознават и диви лози, които са протегнали своите леторасли към кръгли вдлъбнатини в скалата, така наречените „шарап-таши“, в които някога са изстисквали гроздето и получавали вино. Тук в древността вероятно е имало обширни и плодородни овощни градини и лозя.

Но идва краят на робовладелския строй. Новите пришълци изгорили и унищожили крепостта край морето. Запустял този богат и красив край. Но времето продължава да тече. Идва и турското робство. Населението по крайбрежието се оттеглило в равнината, където създало селища с широки и плодородни землища. Тогава под закрилата на високия бряг, далеч от греховния свят, в пещерите се заселват монаси. Образуват се цели монашески колонии,

чиито обитатели не жалят усилията си и наред с тесните и влажни скални жилища издълбават в скалите просторни църкви. Следите от тази тяхна дейност се виждат и днес в тази местност.

Потокът на времето неспирно тече. Отдавна са занемели клепалата на пещерните църкви. Нивите и градините са буренясали, а дърветата подивели без грижи. Рядко в някоя от пещерите потърсвал подслон случаен бродник. Много пъти потръпвал той, смущаван от многото подозрителни шумове на зверове и лоши хора, които се навъртали тук. Лоши истории се разказвали за този край. Разбойници намирали подслон в много от пещерите и затова всеки пътник гледал да замръкне далеч оттам. Минават още години. Отминали са тези тъмни времена. Овчари със стадата си вече стават редовни посетители и обитатели на пещерите. Оставеният от тях дебел пласт тор покрива следите на миналото. А чудно издяланите жилища в скалите започват да се рушат и често цели отделения от тях пропадат в морето.

— Искаме да видим още веднъж Таук-лиман и да го разгледаме навсякъде — се обадиха останалите от групата, които се бяха примъкнали незабелязано и насядали пред вратата.

Вече се доближихме до м. „Яйлата“. Заобиколихме високите скалисти брегове и спряхме в малък залив, в дъното на който се виждаше тясна стръмна пътека, единственият път до платото. Изкачихме височината. Пред очите ни се откри просторна тераса, над която се очертаваше втора, не така обширна, на най-издигнатата част на която се открояваше на фона на синьото небе ръбът на Добруджанското плато. Навсякъде по повърхността на първата тераса се откриваха следи от миналото. На няколко

места открихме части от крепостна стена, дебела 2,5 м и изградена от добре одялани туфести блокове, споени с червен хоросан. Тази стена е ограждала селището откъм сушата, защото откъм морето то е било естествено защитено. Тук е кънтял гласът и на жестокия робовладелец, и на средновековния феодал. От пещерната църква, издълбана в скалите на втората тераса, се чували молитвите на монаха-отшелник. Сега всичко е в забвение. Само вълните се блъскат във високите скални брегове.

В обратния път към катера попаднахме на отвърстие, в което имаше стъпала, издълбани в скалата. Те ни отведоха до част от помещение, издялано в скалата. Голяма част от него се беше откъснала и паднала в морето. Бяхме над самата морска стихия и ясно почувствувахме нейната мощ и своето безсилие. Спряхме пред малкото заливче. Погледнато отгоре, то представляваше удобен естествен пристан, който вероятно бил използуван и в древността.

Потеглихме към с. Шабла. Преди нас тук бяха идвали Беджев и Варро и се бяха спускали под водата край фара. Искахме да ни покажат какво са намерили. Катерът спря недалеч от фара и оттам с лодки се отправихме към брега. Беджев насочи лодката в едно пространство, в което повърхността беше гладка, набраздена само от едва забележими вълни.

След като изтеглихме лодките и се качихме на неголямата височина край брега, той започна да показва очертанията на подводни скали. Те имаха посока изток—запад и бяха в една редица. Той обясни, че тези скали заграждали басейн, до който имало вход от южната страна, същия, през който минахме и ние (фиг. 29). Друг вход имало и от север, но при тяхното подводно спущане открили, че е затворен от потънал на това място плавателен съд. Разполо-

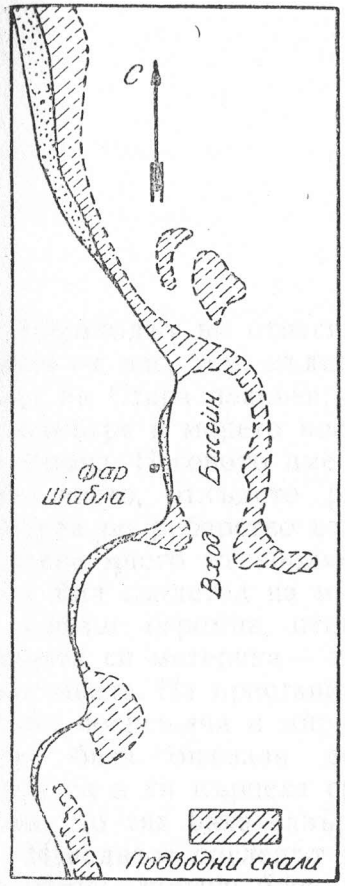

Фиг. 29. Скица на подводен вълнолом — с. Шабла

жението на скалите било такова, че биха могли да се приемат като изкуствено съоръжение. Обаче техните подводни проучвания установили, че тук се намират само големи подводни скали, между които няма следи от изкуствено запълване или доизграждане нагоре. Този естествен пристан бил известен на рибарите и те винаги го използували. Край тези подводни скали те открили много амфори с остри дъна и съдове, покрити с глеч.

На брега, недалеч от началото на подводния естествен вълнолом, видяхме част от дебела стена, изградена от варовикови камъни, споени с червен хоросан, размесен с едро натрошени тухли. Това са може би части от крепостна стена или пък начало на вълнолом, но дело на човешка ръка.

Тръгнахме към фара. Около него на голямо пространство бяха пръснати останки от старо селище. В тази далечна страна намерили убежище карийците, които напуснали неизвестно по какви причини своите родни огнища по бреговете на Егейско море. Мястото, където се заселили, областта около днешното село Шабла, се нарекла Кария. Същото име Карон лимен приело и главното селище край морето, в което те се заселили. По-късно, през римското владичество, то се нарекло Карикус портус (Карийско пристанище). Това древно пристанище имало голямо значение за корабоплаването към делтата на Дунава. Брегът край Карон лимен с подводните си скали криел големи опасности за корабоплавателите и сигурно на носа е имало „огнева стража“ (голям огън, който се поддържал непрекъснато). Новият фар, издигнат през 1856 г., е приемник на този древен „фар“.

Но не можехме повече да останем на този бряг. Беше вече късно, а нашият капитан Хари непрекъснато ни подканваше да бързаме: между наказаните, оставени на Таук-лиман, беше и жена му. Прибрахме се на катера и в бърз ход се понесохме към Таук-лиман. Картината беше незабравима: пред Таук-лиман на малко островче съзряхме нашите робинзоновци по бански костюми. Щом ни видяха, замахаха с ръце. Прибрахме ги премръзнали и гладни, залъгали глада си само с глогини. Обясниха ни, че тръгнали по брега, който ги привлякъл с чистата си вода. Разбрах ги много добре — Таук-лиман ги беше пленил.

частица от сушата, върху която се намират останките от стария град. Затова и колективът на Археологическия институт в София, главна задача на който са проучвания и разкопки в Несебър, потърси леководолазите от Секцията за подводен спорт при Българската академия на науките. Помощта им беше много необходима за подводните археологически обекти около Несебър и близката му околност.

Старините на Несебър се изследват системно от 7—8 години. Особено голямо внимание трябваше да се обърне на крепостните съоръжения на стария град. Най-добре запазени части от крепостни стени се намират край пристанището, при градската врата към провлака и тук, на северния бряг на полуострова. През 1960 г. наред с археологическите проучвания на сушата се започнаха и подводни. Обект на тези проучвания беше северозападната част на крепостната стена. Западната стена на града, минавайки от юг на север, прави тъп ъгъл и завива на североизток. След това тя отново се отправя на север и достига до морето. На това място тя е била подкопана и съборена от него. По нейното направление под водата, навътре в морето се забелязват купища от камъни.

Сега ние с вас стоим в началото на тази стена. По време на проучванията се установи, че най-високата част на тези материали е всъщност основата на същата стена, която започвала оттук и продължавала навътре в морето. Неясните й очертания под водата можете да видите и вие. Горните части на тази стена, които били строени от камъни и тухли, били почти на повърхността, но по-късно съборени от морските вълни. Тя вървяла като права стена, която не образувала нито извивки, нито кули. Предназначението на тази стена било следното: северозападният й ъгъл бил изграден на края на сушата. Преминавайки край него, неприятелите можели да се движат до глезени във водата и да търсят място да нападнат крепостта. Затова именно бил построен този издатък в морето, който е достигал на дълбочина до 5 м и така е поставял в невъзможност неприятеля да атакува северната стена на крепостта. Подобен издатък, но много по-разрушен има и от южната страна на западната крепостна стена, който предпазвал крепостта от юг.

Проучванията на стената под водата в северозападната страна на крепостта продължават и тази година. Те дадоха основание да се смята, че тази стена е служила и като пристанищно съоръжение. Същото предназначение е имал и южният издатък на стената. Това е твърде възможно, като се има предвид, че пристанището на Месамбрия е било от двете страни на провлака. Освен това те доказаха, че стената е била доизградена върху нахвърляни недялани големи камъни (фиг. 30).

По време на тазгодишното ни проучване бяха намерени и много строителни и битови предмети, които произхождат от разрушени елинистически сгради от IV—II век пр. н. е. на квартала, който се срутил в морето. Части от тези сгради и досега се виждат в профила на отвесния северен бряг.

— А към кое време се отнасят тези подводни стени? — запита някой от гостите.

— По начина на строеж в горната част на стената може да се сметне, че тя е била построена през V век от н. е., но възможно е и античните вълноломни стени да са се намирали на същото място — отговори Огненова.

На другата сутрин нашите гости отидоха в курорта Слънчев бряг, а Иржи Фрел, чешки археолог,

жена му и аз се отправихме към лагера на Висшия институт по физкултура — София, край с. Равда, където живееха Огненова и леководолазите. Край Несебър имаше силно вълнение и през този ден те щяха да се спущат в залива на с. Равда. В лагера потърсихме Огненова и леководолазите, но ни отговориха, че групата е или на брега, или в морето. Съзряхме Огненова на края на тясната пътека, която отвеждаше до брега. Тя ни махна и изчака. Беше усмихната и доволна. В двете си ръце държеше бяла гумена шапка, пълна с някакви предмети. Още отдалеч тя ни извика:

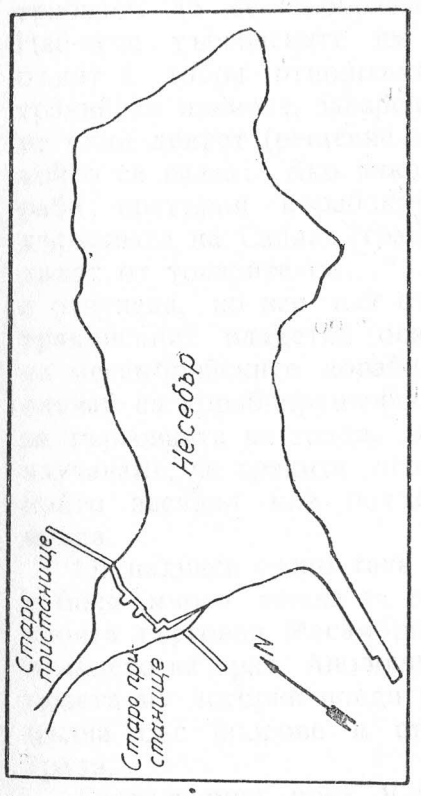

Фиг. 30. Скица на подводни стени — гр. Несебър

— Тази сутрин открихме дървени части от плавателен съд. Ето и парчета дърво от него — показа тя пълната си шапка и подробно започна да ни обяснява, че той бил открит между рифове, подводни скали, и от височината ни показа мястото му. Лодката с леководолазите беше още в морето. Малко по-надалеч от мястото, на което стояхме, работеше радиопредавателна станция, която помагаше на картографа да засече мястото на новооткрития обект.

Отидохме до плажа, излегнахме се на горещия пясък и там Огненова продължи да ни обяснява, че съдът бил дълъг около 20 м и бил полузаровен в пластове от пясък и миди. В него не се намерил керамичен материал, което затруднявало датирането му. Малко по-надолу от плавателния съд открили фрагменти от ранновизантийски съдове от V—VI век от н. е.*

Върнахме се заедно с Огненова в Несебър. Там намерихме нашите полски колеги на мястото, където се правеха разкопки — северозападния сектор на крепостта, — насядали върху паднали от нея блокове. Между тях беше Венедиков, ръководителят на разкопките, който тъкмо започваше своя разказ за разкопките и миналото на града:

— Пред вашите очи се намира част от Месамбрийската крепостна стена, която започнахме да разкопаваме тази година. Рано е още да се правят заключения за времето, когато е била построена, и епохите, когато е била поправяна, защото разкопките и проучванията не са завършени. Но по различните начини на строеж може да се твърди, че тя е била на няколко пъти разрушавана и на няколко пъти поправяна. Грамадните блокове, от които е строена, дават представа за могъществото и икономическите възможности на древния град. На този полуостров още от незапомнени времена се заселили траките. Те му дали името Месамбрия, което на тракийски език означава град на Мена или Мелса. Преди повече от 2500 години в това селище се заселили гръцки ко-

* През 1962 г. по метода на радиоактивното разпадане на частиците се установи, че този съд е потънал преди сто години.

лонисти, но не от малоазийския град Милет, а от гръцките градове Мегара и Калхедон.

Дошли в тракийска земя, гръцките колонисти трябвало да се съобразяват с местните условия. Най-вече търговските им интереси диктували да бъдат в добри отношения с близките и далечните тракийски племена, заварени тук. Това се разбира и от един декрет (решение на народното събрание), в който се казва: „Ако някой от Месамбрийските кораби претърпи корабокрушение пред брегoвете на държавата на Садала (тракийски владетел), след като дадат от товарите си...“ — на това място плочата е отчупена, но все пак от надписа става ясно, че тракийският владетел осигурявал корабоплаването на месамбрийските кораби и запазвал товара им в случай на корабокрушения. Това е било много важно за търговията на града, защото от други надписи научаваме, че траките ограбвали товара на кораб, който засядал или потъвал в тяхна крайбрежна ивица.

От надписа също така разбираме, че търговията е била много важна за развитието на града. Но в своята търговия Месамбрия имала опасен противник в лицето на град Аполония Понтийска (Созопол) и цялата му история преди римското владичество била пълна със спорове и стълкновения между двата града.

Градът още през V век пр. н. е. започнал да сече свои монети. Колко стабилно е било монетосечението в града, показва обстоятелството, че траките подправяли месамбрийските монети. Във връзка с разрастването на града било основаването на градчето Наулохос, сегашното село Обзор (Гьозикен). Край това селище се намират останки от значително поселение, което може да се отъждествi с Наулохос. Името на старото селище показва, че заливът край градеца, в който имало и вълноломна стена, е служил за пристан на кораби, и то най-вече на корабите, които пътували от Одесос за Месамбрия. Той е бил основан вероятно през V век пр. н. е.

Градът Месамбрия бил голям икономически и културен център. Вие видяхте в Градския музей паметниците, останали от многовековната история на града, и на тях аз няма да се спирам. Само за да допълня картината за античния град, ще добавя, че в града имало красиви, богато украсени светилища на Аполон, на Атина Спасителката (богиня на домашното огнище), на Асклепий (бог покровител на здравето), театър, сграда за заседания на булето (народното събрание), палестра и гимназион.

Но Рим мощно протяга ръка и към този град край Понта. Месамбрия трябвало да се подчини на силния противник. През тази епоха той запада. Нов разцвет за града настъпил през ранновизантийската епоха. Тогава била издигната църквата-базилика „Старата Митрополия“, на места била поправена старата крепостна стена. През средновековието градът носи името Несебър.

Със създаването на българската държава значението на Несебър още повече нараства. Той става сигурна позиция а Византия в борбата ѝ с българската държава. До падането на България под турско робство Несебър на няколко пъти минава ту във византийски, ту в български ръце, но при всяка промяна жителите му успяват да се нагодят с новото положение.

Красив е днес Несебър с местоположението си, с прекрасния си курорт „Слънчев бряг“, с дюните си, с паметниците си от най-дълбока древност, но най-голям интерес той представлява с архитектурните

си паметници от средновековието — със своите красиви църкви... — завърши своя разказ Венедиков.

Огненова и някои от леководолазите ни изпратиха до края на провлака. На раздяла им пожелахме през следващата година да открият под водата нови интересни неща. И действително през 1962 г. в залива на Несебър те откриха амфори от о-в Хиос от V век пр. н. е. — вероятно товар на кораб, разбит недалеч от мястото, където били намерени.

На следващия ден продължихме нашето пътуване. Отправихме се към Созопол. Но каква беше моята изненада, когато на пристанището зърнах Беджев с още няколко леководолази. Обясниха ми, че те са с кораба на Варненския морски клуб и че тук провеждат практически леководолазен курс. Беджев веднага ми съобщи, че в пристанището между о-в Кирик и фара Мигалката открили под водата вълноломна стена. Това станало случайно, когато правели подводни упражнения. Този вълнолом имал посока север — юг. Бил направен от големи, заоблени от лицевата си страна камъни. Основата му била доста широка. Той имал напречно сечение, подобно на напречното сечение на заоблена в горния си край купа. Според него новият вълнолом от о-в Кирик до полуострова бил направен върху основи от постар вълнолом. С тези два вълнолома се образувало едно затворено почти правоъгълно пространство, в което водната повърхност била почти винаги спокойна (фиг. 31). В това правоъгълно пространство по време на спусканията си те намерили четири цели амфори и много фрагменти от съдове, покрити с черен лак.

Беджев, Роглев, Амьорков и Стойчев дойдоха с нас в ресторанта и там продължихме започнатия разговор:

— Ако сега не можехме спокойно да погледнем под водата, сигурно не щяхме да знаем за разположението на вълноломната стена на Аполония Понтийска, днешния Созопол. А той е имал нужда от

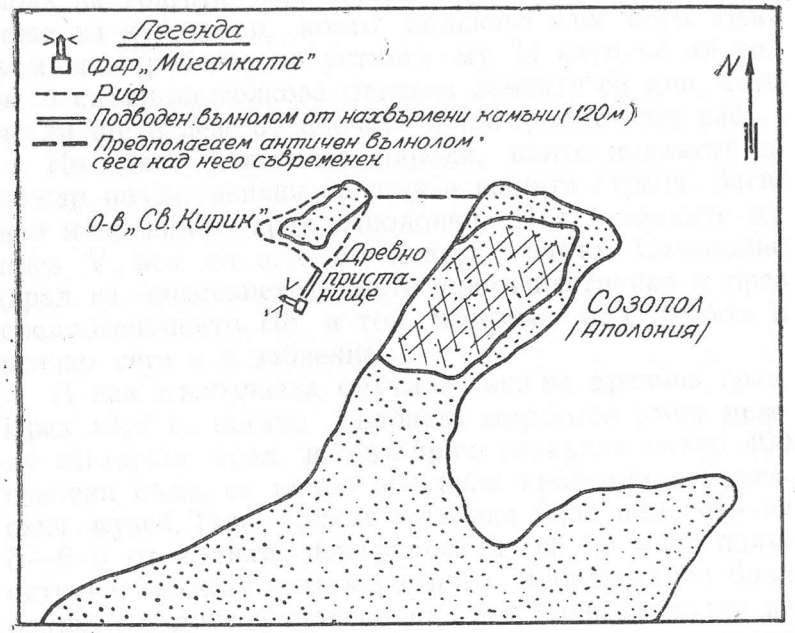

Фиг. 31. Скица на подводен вълнолом — гр. Созопол

удобно пристанище, защото открай време бил град на търговци, рибари, моряци. Минали са 2600 години от времето, когато извити гръцки кораби дошли до о-в Кирик и докарали гръцки колонисти от малоазийския град Милет. А отсреща на полуострова се намирало малко тракийско селище. Котва и рак — това били емблемите на града, изобразени върху градските монети. Те най-ясно показват с какво са се занимавали гърците от острова. Гърците грижливо

пазели по време на дългия и опасен път култовата статуя на бог Аполон. Той е бил техният покровител и закрилник и стъпвайки на чужда земя, те скоро му издигнали жилище-храм и там поставили статуята му. Новото поселище те нарекли на името на покровителя си — Аполония. А за да се различава от другите градове със същото име, те прибавили името Понтика (Черноморска).

Аполония играел голяма роля на посредник между Атина и Тракия (сегашна Южна България) и на това се дължало благоденствието му, което започнало от V век пр. н. е. По това време градът се разпрострял и на полуострова. Тогава Аполония основала на източния вход на днешния Бургаски залив градецът Анхиале (днешния град Поморие). Чрез този опорен пункт управниците на Аполония контролирали важния търговски път през Хемус (Стара планина) към днешната богата Дунавска равнина. Освен това в Анхиале още в древността се добивало сол, а тя била важна и ценна стока за търговията с вътрешността на страната. Това означава и името му — „Солница“, „Солници“.

Дълго време градът живял охолен и самостоятелен живот. Но и над него надвиснала опасността от римските завоеватели. Самозабравил се в своето богатство и мощ, градът дръзнал да даде отпор на римския пълководец Марк Лукул и затова бил жестоко наказан от него: бил опожарен и разорен. Широко зеели вратите на разорения великолепен Аполонов храм: статуята на бога, творба на прочутия гръцки скулптор Каламис, била похитена и откарана в Рим. Напразно градът се опитвал да издигне снага — той никога не можал да достигне старото си благополучие. За сметка на него Анхиале процъфтял и се разраснал.

Когато се говори за Аполония, не може да не се спомене за известната надгробна плоча на Анаксандър, която се отнася към края на VI век пр. н. е. Подпрян на тоягата си, Анаксандър подава животински крак на кучето си, което подскача към него. Лека усмивка пробягва по устните му. И като че ли той не е свършил толкова отдавна земните си дни, като че ли ще излезе от плочата и ще тръгне към нас. . .

Но идват източните народи, които подлагат на пожар почти всички селища в нашата страна. Загинал и древният град Аполония. Над останките му през V век от н. е. се издига градът Созополис (град на спасението), който просъществувал и през средновековието. Но и той изчезнал под земята и всичко сега е в забвение.

И пак дълбачката смутила съня на древния град. През 1927 г., когато дълбаела морското дъно между сегашния град и о-в Кирик, извадила около 400 глинени съда, от които 384 били прибрани в Бургаския музей. Тази голяма находка била намерена на 5—6 м от водната повърхност и на 60 м от полуострова. Между тези керамични произведения били открити съдове, работени на ръка, принадлежащи на тракийското население, обитавало полуострова преди идването на гръцките колонисти. По-голяма част от съдовете са амфори за вино и дървено масло и старогръцки вази: кратери (съдове за смесване на вино и вода), скифоси и кантароси (чаши за вино и вода), паници и др. Тези съдове може да се отнесат към V—III век пр. н. е. Били открити и съдове от римската и ранновизантийската епоха. Към римската епоха трябва да се отнесе и един надгробен паметник с изображение на седяща на трон фигура. Сред керамичния материал имало и две мраморни плочи с издълбани върху тях старогръцки

надписи и фрагменти от египетски стъклени съдове, които може да се отнесат към елинистическата епоха. Предполага се, че тези находки са от различни гробове от античния некропол на Аполония. Мястото, където се намирали, било подкопано от морето и те се намирали на дъното му. Това не е изключено. Но според Пандалеев, който пръв прави съобщение за находката, тя е била намерена на 60 м от бреговете на полуострова. Като се имат предвид и различните епохи, към които принадлежат материалите, голямото количество амфори, амбалаж, в който се превозвали вино и дървено масло, и мястото, в което са били намерени — античното пристанище на града, — може да се предположи, че част от тях са предмети от приставащи или потънали кораби.

Тази голяма находка е случайна, но тя показва, че на това място може да се открият ценни и интересни археологически материали. Античните автори изрично споменават, че Аполония имала две пристанища, вероятно търговско и военно. Вие попаднахте на едното пристанище. Сега задачата ви трябва да бъде да откриете и второто пристанище на античния град.

Следобед се присъединихме към група туристи, които отиваха с параход до Маслен нос и Ахтопол. С нас пътуваше и един рибар от Ахтопол, който ни разказа, че около Маслен нос намерили в голямо количество големи амфори, пълни с втвърдило се масло, от което те варели доброкачествен сапун. Заедно с амфорите извадили и оловна котва.

— Вероятно тази находка от амфори била причина да се организира на това място през 1960 г. подводна археологическа експедиция, наречена „Експедиция Маслен нос“ — започнах аз. — Тази експедиция била ръководена от Иван Гълъбов, археолог

и същевременно леководолаз. Наблюденията се извършили на дълбочина от 15 до 25 м в малкото заливче на юг от Маслен нос (фиг. 32). Дъното тук било разнообразно — в някои участъци покрито с чист пясък, на други със скали, на трети със скали, обрасли с водорасли.

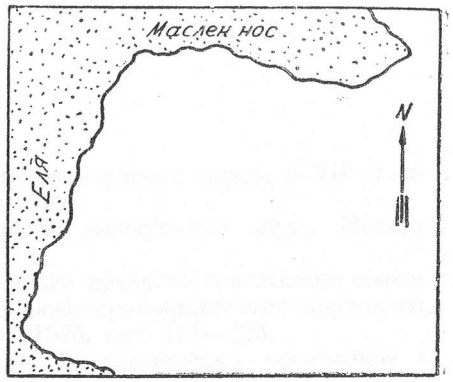

Фиг. 32. Скица на мястото на проучванията край Маслен нос

Археологическите материали били разпръснати на доста голямо пространство, като по-голямата част била намерена в северната част на заливчето, място най-добре защитено от ветровете и използувано като убежище за застигнати от бурята кораби. Следователно археологическите материали, попаднали на дъното, не били резултат на корабокрушения. Това се потвърждавало и от вида на открития керамичен материал: късове амфори и малко предмети от ежедневния живот на моряците; парче от хромел (камък за ръчно мелене на зърнени храни), гърнета и паници.

Амфорите от доримската епоха били представени само с няколко фрагмента, и то амфори от о-в Тасос. Имало и амфори от IV—V век от н. е., а най-много били от епохата от V—XIV век. Този многоброен, късен керамичен материал Гълъбов обяснява с това, че тогава на Маслен нос имало маслинови насаждения, плодът от които е трябвало да се транспортира по море, което до тези проучвания не било известно.

Тук, край Маслен нос, били открити и голям брой оловни котви. Те са от три различни типа и някои от тях наподобяват на котви, намерени край южните брегове на Франция.

Приближихме се до Ахтопол.

— Какво означава името Ахтопол? — ме запита някой от моите колеги.

— Днешният Ахтопол в миналото се наричал Агатополис, което означава „добър", „красив" град. Това име се крие и в сегашното название на градеца. Античният град бил разположен на най-издадената част, на скалистия нос. Сега от крепостните съоръжения на града по брега или от морето се подават доста големи части. И този град познава векове на разцвет и упадък, много пъти бил разрушаван и отново изграждан. Той черпел силата си от морето, планината и търговията си с далечни страни. Смята се, че той бил втората колония на Аполония Понтийска — завърших обясненията си за тези места.

Привечер бяхме вече в Созопол, а на другия ден параходът ни отнасяше към Варна.

* * *

Както някога, така и сега морето се блъска във високите брегове на сушата. То е едно и също, но бреговете край него са се изменили. Няма ги старите антични и средновековни понтийски градове. Времето ги е изличило от повърхността на земята? А пристанищата им? — Те са потънали под водата и сега над тях се надбягват морските вълни. В последно време се направиха нови ценни открития под водата, уточниха се старите и се откриха нови вълноломни стени. Но морето крие още много тайни в дълбините си, които чакат своето разкриване.

ЛИТЕРАТУРА

Блаватская, Т. В. — Западнопонтийские города в VII—I веках нашей эры, Москва, 1962.

Блаватский В. Д. — Открытие затонувшего мира, Москва, 1963

Божков Л. — Где се е намирало древното пристанище Кария. Списание на българското инженерно-архитектно дружество, год. XXV, бр. 8, София, 1925, стр. 118—123.

Велков В., Огненова Л. — Археологически проучвания в Несебър. В-к Народна култура, год. VI, бр. 3.

Венедиков Ив. — Разкопките на некропола в Аполония през 1946 г. Разкопки и проучвания, II, стр. 1.

Венедиков Ив. — Експедиция Несебър. Сп. Подводен спорт, год. II, 1960, бр. 11—12, стр. 9—11.

Гълъбов Ив. — Несебър и неговите паметници, София, 1959.

Гълъбов Ив. — Експедиция Маслен нос. Сп Подводен спорт, бр 7—8, стр. 19.

Гълъбов Ив. — Подводни археологически обекти от нашето крайбрежие. Сп. Подводен спорт, 1959, бр. 2.

Данов Хр. М. — Западният бряг на Черно море в древността, София, 1947.

Огненова Л. — Подводна археологическа експедиция. Сп. Картинна галерия, год. VI, 1962 г., бр. 8, стр. 126—127.

Пандалеев Ив. — Известия на Археологическия институт, т. V, 1928/29 г., стр. 328.

СЪДЪРЖАНИЕ

На брега 5
Разбитият кораб 18
Отнесеният от морето град 28
Край скалисти брегове . . 53
Среща на брега 64

Редактор *Таня Петрова*
Рецензент *Люба Огненова*
Художник *Александър Денков*
Худ. редактор *Иван Кенаров*
Техн. редактор *Георги Иванов*
Коректор *Паунка Камбурова*

*

Дадена за набор на 15. V. 1964 г.
Излязла от печат на 27. VI. 1964 г.
Печатни коли 5,33 Издател. коли 3,17
Формат 71×100/32 Тираж 3980 екз.
Тематичен № 685-III-1 Издат. № 285
Цена 0,13 лв по цензоразписа за 1964 г.

*

Държавно издателство — Варна
ДПК „Странджата", гр. Варна
Пор. № 4460/1964

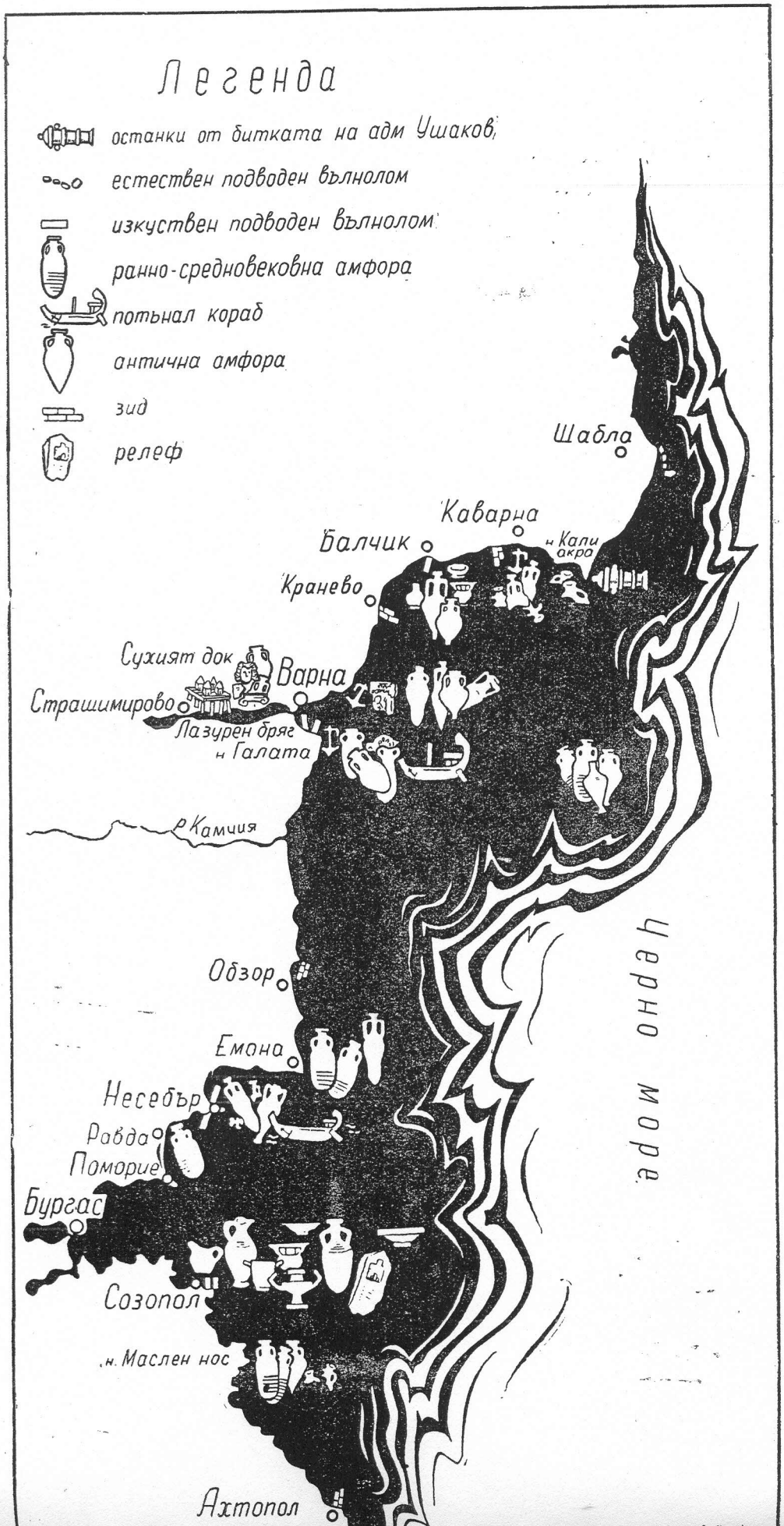
Легенда
останки от битката на адм Ушаков
естествен подводен вълнолом
изкуствен подводен вълнолом
ранно-средновековна амфора
потънал кораб
антична амфора
зид
релеф
Шабла
Каварна
Балчик
н Кали акра
Кранево
Сухият док
Варна
Страшимирово
Лазурен бряг
н Галата
р Камчия
Обзор
Емона
Несебър
Равда
Поморие
Бургас
Созопол
н. Маслен нос
Ахтопол
Черно море